

ความหมายของคำและการใช้คำบางคำในมหາชาติคำหลวง

ในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาคำไทยบางคำในภาษารุ่นเก่าซึ่งปรากฏในมหາชาติคำหลวง เปรียบเทียบกับคำคำเดียวกันที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เพื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทางความหมายของคำเหล่านั้น ในเรื่องการใช้คำ ผู้วิจัยจะพิจารณาเฉพาะด้านการปรากฏของคำร่วมกับคำอื่น ๆ โดยเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างจากการใช้ในปัจจุบัน

เนื่องจากคำของคำบางคำในมหาชาติคำหลวง มีการสะกดการันต์แตกต่างจากปัจจุบันไปบ้าง เช่น ในคำสนธิในมหาชาติคำหลวงเขียน เลอย คยค ปัจจุบันเขียน เลย เคียด เป็นต้น ในคำพยางค์ในมหาชาติคำหลวงเขียน ศาสดา จวักจวทร ปัจจุบันเขียน ศาสดา จวักเจวียน เป็นต้น คำเหล่านี้แม้จะมีการสะกดการันต์ต่างกัน แต่จะถือว่ายังคงเป็นคำคำเดียวกันกับที่ใช้ในปัจจุบัน

จากการศึกษาความหมายของคำและการใช้คำบางคำในมหาชาติคำหลวง ผู้วิจัยพบว่ามีความหมายและการใช้แตกต่างจากปัจจุบันในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. คำที่เป็นคำเดียวกับปัจจุบัน แต่มีความหมายต่างกัน
2. คำที่เป็นคำเดียวกับปัจจุบัน มีความหมายเหมือนกัน แต่การใช้ต่างกัน
3. คำที่มีรูปคล้ายกับปัจจุบัน แต่มีความหมายเหมือนกัน
4. คำในมหาชาติคำหลวงที่ยังคงมีใช้ในภาษาดั้งปัจจุบัน
5. คำในมหาชาติคำหลวงที่ไม่มีใช้ในปัจจุบัน

1. คำที่เป็นคำเดียวกับปัจจุบัน แต่มีความหมายต่างกัน

คำบางคำในมหาชาติคำหลวงมีความหมายอย่างหนึ่ง แต่ในปัจจุบันจะมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง ความแตกต่างทางความหมายของคำที่เป็นคำเดียวกันนี้ อาจจำแนกออกเป็น 3 ชนิดดังนี้

- 1.1 คำบางคำในมหาชาติคำหลวง ใช้คนละความหมายกับในปัจจุบัน
- 1.2 คำบางคำในมหาชาติคำหลวง มีความหมายกว้างกว่าในปัจจุบัน
- 1.3 คำบางคำในมหาชาติคำหลวง มีความหมายตรงกันข้ามกับในปัจจุบัน

1.1 คำบางคำในมหาชาติคำหลวง ใช้คนละความหมายกับในปัจจุบัน

ความหมายของคำที่แตกต่างกันของคำประเภทนี้ อาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1.1.1 คำบางคำในมหาชาติคำหลวง ที่มีความหมายตรงกับส่วนหนึ่งของคำแปลในพจนานุกรม ๆ แต่ในปัจจุบันจะมีความหมายตรงกับอีกส่วนหนึ่งซึ่งแตกต่างกัน การศึกษาคำในกลุ่มนี้ทำให้ได้ข้อสังเกตว่า การให้คำแปลของคำบางคำในพจนานุกรม ๆ จะให้ทั้งคำแปลซึ่งสามารถนำไปแปลคำในมหาชาติคำหลวงได้ และให้ทั้งคำแปลที่คนในปัจจุบันรู้จักและเข้าใจกันดี เช่นคำว่า ทุก พจนานุกรม ๆ ให้คำแปลไว้ว่า "ก. พัง ทำลาย ผก ทก เอาสิ่งของห่อหรือซ่อนไว้ที่ตัว วก" ในปัจจุบันจะรู้จักและเข้าใจในความหมายว่า "เอาของห่อหรือซ่อนไว้ที่ตัว" คำแปลส่วนอื่นไม่ค่อยเป็นที่รู้จัก ส่วนในมหาชาติคำหลวงใช้ในความหมาย "พัง ทำลาย ผก ทก วก เอาของติดตัว" ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่า คำว่า ทุก เดิมอาจจะมีความหมายเช่นเดียวกับในมหาชาติคำหลวง ต่อมามีความหมายกว้างขึ้น มีหลายความหมายขึ้น พจนานุกรม ๆ จึงได้เก็บความหมายทั้งความหมายเดิมซึ่งได้รวบรวมจากหนังสือหรือวรรณคดีรุ่นเก่า เช่น จารึกสยาม กฎหมายตราสามดวง รวมทั้งมหาชาติคำหลวง เป็นต้น และความหมายที่เกิดขึ้นใหม่ไว้ด้วย แต่ในสมัยหลัง ๆ นิยมความหมายใหม่หรือความหมายที่กว้างออกมามากกว่าความหมายเดิม ความหมายเดิมจึงไม่ค่อยเป็นที่รู้จักในปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่ากรณีที่คำแปลส่วนหนึ่งในพจนานุกรม ๆ สามารถนำไปแปลคำบางคำในมหาชาติคำหลวงซึ่งเป็นหนังสือเก่าถึงประมาณ 500 ปีได้ ก็นับว่าพจนานุกรม ๆ ได้บันทึกความหมายของคำทั้งที่เป็นความหมายที่ใช้ภาษารุ่นเก่าและความหมายที่ใช้ในปัจจุบันไว้

คำในมหาชาติคำหลวงที่ใช้คนละความหมายกับปัจจุบันในลักษณะนี้ เท่าที่พบได้แก่

กราย

คำว่า กราย มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "น. ไม่เสริมปากเรือให้สูงขึ้น,

แคมเรือ ก. ประนมมือขึ้นเสมอหน้าผาก แล้วจคมือลงที่พื้นพร้อมด้วยหน้าผาก, นอน,
 ทราบ"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "น. ไม่เสริมปากเรือให้สูงขึ้น, แคมเรือ ก. ประนม
 มือขึ้นเสมอหน้าผาก..." ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ก. นอน" เช่น
 ตัวอย่าง "เฝ้าที่กราบกรนอิ่งอยู่นน"

(กุมาร/น.191)

ไกล่เกลี่ย

คำว่า ไกล่เกลี่ย มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "ว. ลูบไล้, ทำให้เรียบร้อย
 ทำให้ปรองดองกัน"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ทำให้ปรองดองกัน" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความ
 หมายถึง "ลูบไล้" เช่น

ตัวอย่าง "ไครนน้อยอ๊กแอ๋ อนเม็แม่แห่งตัวคน ในที่ซวลชววยไกล่เกลี่ยหายโลมลูบ
 อุมเอาจูบถ้อถนอม"

(กุมาร/น.241)

ขวาง

คำว่า ขวาง มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "ก. กีดกัน สกั ว. กว้าง"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "กีดกัน สกั" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย
 "กว้าง" เช่น

ตัวอย่าง "ไซซาจะมา สู้ใจเจ้าบุญ ขอเช่าของขุน ผู้ชี้เมืองขวาง"

(มหาพน/น.169)

อนึ่ง คำว่า ขวาง ที่ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า "กว้าง" ปรากฏอยู่ในคำซ้อน
กว้างขวาง เท่านั้น

คลอง

คำว่า คลอง มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "น. ทาง ทางน้ำ ลำน้ำ"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ทางน้ำ ลำน้ำ" และในภาษามอญแปลว่า "ทาง" เช่น วาคลอง แปลว่า "วัดทาง" ¹ ในมหาชาติ ๑ น่าจะใช้ในความหมาย "ทาง" เช่น

ตัวอย่าง "เชอญฐเสด็จโดยคลองทศภาค"
"ท้าวชกเสด็จข้ามพงพี พนพิถียคลองแควนแนน"

(วนประเวศน์/น. 116)

อนึ่ง คำว่า คลอง ที่ในปัจจุบันใช้ในความหมายว่า "ทาง" ปรากฏในสำนวน "ท่านองคลองธรรม"

คำนับ คำนับ ²

คำว่า คำนับ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า ๑. "ก. ทำความเคารพโดยก้มศีรษะให้ คำที่ต้องนับถือ หลักฐาน ๒. ก. มิคซิด"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ทำความเคารพโดยก้มศีรษะให้" ในมหาชาติ ๑ น่าจะ
ใช้ในความหมายต่าง ๆ ดังนี้

๑) ใช้ในความหมาย "คำที่ต้องนับถือ" หรือ "คำที่ต้องถือปฏิบัติตาม" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าท้าวเจตราชกมีพจนารัจ...กลอยมั่งคั่งคำนับคองนี้ กูกร
นายเจตบุตร จงมีรวัจรโวมานุษย อันจะไปจะมาในมารคาลัยนี้เทอญ"

(วนประเวศน์/น. 120)

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑, บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ เล่ม 4, หน้า 252.

² ดู การเติมหน่วยท้ายศัพท์ นี้ บทที่ 3 หน้า 37-8.

"ครั้นกล่าวคำนับสำคัญด้วยมีขน แลแล้ว"

(ชชก/น.140)

"พระมหาสัตว์เจ้าก็ใช้ใ้ทอมาคยทงหลาย ไปให้หาฝนแก้วแลแก้ว
ตรกฏทงหลายด้วยพระราชโองการคังนี้ คำนับ"

(นกร/น.386)

2) ใช้ในความหมาย "หลักฐาน" เช่น

ตัวอย่าง

"ชกให้โกษาธิบดี ลำดับคำนับไว้ ให้เป็นพระราชทาน เพื่อมสมภาร
ให้เป็นพระพุทฺธ โสคแล"

(นกร/น.387)

เงื่อน

คำว่า เงื่อน มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "น. รอยที่ต่อ, ปมที่ผูก
ว. เหมือน"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "รอยที่ต่อ, ปมที่ผูก" ในมหาชาติ ๆ น่าจะใช้ในความ
หมาย "เหมือน" เช่น

ตัวอย่าง

"เราก้เห็นพราหมณ งามเงื่อนพรหม มาเป็นศรมณเป็นสาธุโสค"

(กุมาร/น.201)

"อันว่าพระมหาสัตว์ เสด็จโดยรัถยา ด้วยมहिมาบริพาร เงื่อนบริวาร
รดอก ดงงออกไปโสคแล"

(นกร/น.379)

๒๒

คำว่า ขี้ มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "น. น้กบวช, พระในพระพุทฺธ
ศาสนา, หญิงที่นุงขาวหมขาวโกนคิ้วโกนผมถ้อศีล, น้กบวชหญิง"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "หญิงที่นุ่งขาวห่มขาวโกนคิ้วโกนผมถือนีล, นักบวชหญิง" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "นักบวช" เช่น

ตัวอย่าง "ท้าวธคือไกรสรงามสง่า เสด็จเข้าป่าเป็นชี"

(วนประเวศน์/น.118)

"อันว่าชีชุก ในเมื่อวันตกคำคำแล้ว ในเมื่อนั้น ..."

(มหाराช/น.304)

เฉลย (ปัจ. เฉลย)

คำว่า เฉลย มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "ก. แกความ, พุดแก้, พุดตอบ, ตอบคำที่ทักท้วง"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ตอบคำถาม" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "พุดแก้, พุดตอบ" เช่น

ตัวอย่าง "จึงเจ้ามัตรีเฉลยว่า พอเอยไซ่ตงใจแก่ความก่าหนดิในตรกักริธา"

(กุมาร/น. 193)

คาม

คำว่า คาม มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "น. ที่สำหรับถื่อ, คัน, ต้น, ทาง"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ที่สำหรับถื่อ" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ทาง" เช่น

ตัวอย่าง "ข้าอยู่สุขเสวยราช โดยคามอาทิตธรรมสนท้าว"

(นกร/น.361)

"คุกรเจ้าอำเภอดุ แดราชผู้มีอยู่ในคามมารคธรรม ทำโทษนน"

(นกร/น.362)

ท่าย

คำว่า ท่าย มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "1. ก. แก้ว, ตะเน 2. ยก, ถือ"
ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ตะเน" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายต่าง ๆ

ดังนี้

ก. "ยก" เช่น

ตัวอย่าง "ท้าวธกัจะท่ายให้เป้นช่วงไข่มิ่ง พรหมณแล"

(ชชก/น. 137)

ข. 1. "ถือ" หรือ 2. "อุม" เช่น

ตัวอย่าง "เจ้าท่ายเครื่องทงหลาย เป้นคนว่า กุณิแลชรแลง แลงอาศรมบท"
1.

(กุมาร/น. 194)

"ในทีชวลชววย โกล่เกลี่ยท่ายโลมลุม อุมเอาจูบถือถนอม"
2.

(กุมาร/น. 241)

บ่าว

คำว่า บ่าว มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "น. คนใช้, ชายหนุ่ม เรียก
ชายผู้เข้าพิธีสมรสว่า เจาบ่าว"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "คนใช้" ยกเว้นคำว่า บ่าว ในคำว่า เจ้าบ่าว ที่มีความหมายว่า "หนุ่ม" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "หนุ่ม" เช่น

ตัวอย่าง "วามาเราจะให้ขับพามิตคานนี้จากบ้านเราและจะไ้หมันไปเอาบ่าวเทอญ"

(ชชก/น. 134)

"ยามไ้บ่าวรราวสาวรรัน คคร้านไ้ครครยวกันดาอิมเดอย"

(ชชก/น. 134)

บริหาร

คำว่า บริหาร มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ก. ดูแล, รักษา, ปกครอง รักษาตามกฎหมาย, กลาวแก่, คำรัสสั่ง, คำแถลงไข"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ดูแล, รักษา, ปกครองรักษาตามกฎหมาย" ในมหาชาติ ๆ น่าจะใช้ในความหมาย "คำรัสสั่ง" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าพระสากยวงศ์ทรงหลาย...จึงจะบริหารแก่ พระราชกุมาร
ทรงหลาย อันหนุ่มคงงนี้"

(ทศพร/น.4)

บำเรอ

คำว่า บำเรอ มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ก. คอยรับใช้, ปฏิบัติ, ทำให้ชอบใจ, ประนปรือ, บูชา"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ประนปรือ" ซึ่งมีฐานะของคำต่ำลง คือมีความหมายไปในคำนุษสาว ในมหาชาติ ๆ น่าจะใช้ในความหมาย "คอยรับใช้, ปฏิบัติ" ซึ่งมีความหมายไปในคานจงรักภักดี เช่น

ตัวอย่าง "ไว้ดูข้าชนนถลาณล มาเป็นภักษ์ บำเรอรักษแต่พระบาทเทอญ"

(วนประเวศน์/น.126)

"อันว่าอมิตคามันบำเรอรักษาพราหมณ...คัจบำเรอแก่เจ้าแกลครุ"

(ชูชก/น.130)

"อันว่าเศศบริสัยยทรงหลาย อนนไต่เคยบำเรอพระตลาคคแต่
บุรพชาติก็มาเป็นสาธุบริสัยย อนนลู่แกอรธธรรม พระสรรเพชญ์
พุทธนี้ แล"

(นคร/น.391)

เบิก เขอก

คำว่า เบิก มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ถ. เปิด, แผะ, ทำให้กว้าง, เบิกออก, ขอให้จ่าย, นำเฝ้า"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ขอให้จ่าย, นำเฝ้า" ในมหาชาติ ๑ น่าจะใช้ในความหมาย "เปิด, แผะ, เบิกออก" เช่น

ตัวอย่าง "เสียงสรหลักแกวกาญจน์ เบอกไบทวารกึ่งกลางคูกุริยางค์หาสิ่งนั้น"
(ทศพร/น.23)

"ซึกเบิกไบทวารบรรณศาล เข้าไปขอยุ่เลย"
(วนประเวศน์/น.124)

โปดก

คำว่า โปดก มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ลูกน้อย, ลูกสัตว์" และในอักษรวิธานศรียต์ ๑ นิยามไว้ว่า "โปดก เป็นศัพท์แผลง แปลว่า เด็ก ถึงสัตว์รุ่นก็ว่าเด็กได้, ตนไม่รู้รุ่นก็ว่าเด็กได้"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ลูกสัตว์" ในมหาชาติ ๑ น่าจะใช้ในความหมาย "ลูกน้อย หรือ เด็ก" เช่น

ตัวอย่าง "แล้วเจ้าก็กอดสองโปดกแนบกับอกอ่อนไ้"
(กุมาร/น.194)

"ซึกเอาสองโปดกด้วยศรียชาทานแล คือชาลีล้ำโลกย์ กัณหายโศกเขาวยศ
พอนน นมีหฤทัยชมชื่น ยกยื่นไ้แก่พรหมณน"

(กุมาร/น.219)

ป็น

คำว่า ป็น มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "น. อารุชสำหรับยิงให้ลูกออกจาก
ลำกล้อง ควบกำลังคืนระเบิด (ศร, หนาไม้, เกาทัณฑ์โบราณ ก็เรียกว่า ป็น ที่ใช้กำลังไฟ

เรียกว่า ปีนไฟ)

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "อาวุธสำหรับยิงให้ลูกออกจากลำกล้อง... ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ศร" เช่น

ตัวอย่าง "ขึ้นเกาทัณฑ์ขึ้นปืนพาด ร้องศรหาคชพิราหมณแล"

(ชูชก/น.148)

ไพร

คำว่า ไพร มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "(โบ) ชาวเมือง, พลเมืองสามัญคนเลว"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "คนเลว" มักถือว่าเป็นคำไม่สุภาพ และยังใช้ประกอบกับคำว่า พล เป็น ไพรพล แปลว่า "ทหาร" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ชาวเมือง, พลเมืองสามัญ" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าคุณทนทุกขลำบาก ไพร ชับพรากพระนคร"

(วนประเวศน์/น.100)

"หมุดำนำคำไรพ้อไพรพระนคร เขาก็ชับพระภูธรปีตฤราชจาก
ปราสาทปรางทอง"

(วนประเวศน์/น.112)

หมายเหตุ คำว่า ไพร ที่ใช้ในความหมาย ชาวเมือง, พลเมืองสามัญ ปัจจุบันจะใช้คำว่า ไพรฟ้า และคำว่า ไพรฟ้า ก็มีที่ใช้ในมหาชาติ ฯ เช่น

ตัวอย่าง "ไพรฟ้าขุนนางใหญ่ ชวานาไรฤศยา"

(วนประเวศน์/น.113)

ดังนั้น คำว่า ไพรฟ้า ที่ใช้ในมหาชาติ ฯ และที่ใช้ในปัจจุบัน มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่คำว่า ไพร ที่ปรากฏคำเดียวโดดๆ มักใช้ในความหมายต่างกัน

พาด

คำว่า พาด มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ว. อ่อน, รุน, เค็กรุน, โง่
เซลา, ชั่ว, ร้าย"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "โง่, เซลา, ชั่ว, ร้าย" ในมหาชาติ ๆ ใช้ในความ
หมาย "อ่อน, รุน" เช่น

ตัวอย่าง "ไม่ทรงหลายพาดโพธิ์ เห็นกมัตร์สองโรทร่องประปราน
กาลส์เพศพนนภก ลคึกเกรอกกรณา อ่อนเองมาปรตยาภ"
(วนประเวศน์/น. 102)

"หมากเคือ เค็ถึงมือ ก็คุดนหมากเชือพาด"
(มหาพน/น. 173)

"อันว่าหนทางที่เราจะไป คุไกลนั๊กแลนาฬี ลิวลิ้นประมาณ
อนนมังควรเค็พาด ดงงเรานี้เนาเจ้า แลไปคุดยากเยาหนักหนา"
(กุมาร/น. 248)

วาง

คำว่า วาง มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ก. ปล่อย, ละ, ตั้ง, แสดง,
กำหนด (กลอน) อากาที่เคลื่อนที่ไปโดยรีบร้อน"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ปล่อย, ละ, ตั้ง, กำหนด" ในมหาชาติ ๆ น่าจะใช้
ในความหมาย "อากาที่เคลื่อนที่ไปโดยรีบร้อน" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าเทพยดาก็พาพราหมณแลสองนงรามหลานราช
เคอร์โดยมารวางมาชของแล"
(มหाराช/น. 306)

อ่าน

คำว่า อ่าน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ก. ว่าตามตัวหนังสือ, คู่มือ
เข้าใจความจากตัวหนังสือ, สังเกตหรือพิจารณา, ดูเพื่อให้เข้าใจ, คิด, นัย (ไทยเดิม)"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ว่าตามตัวหนังสือ, คู่มือเข้าใจความจากตัวหนังสือ,
สังเกตหรือพิจารณาดูเพื่อให้เข้าใจ" ในมหาชาติ ๓ น่าจะใช้ในความหมาย "นัย" เช่น

ตัวอย่าง "อัมฤชหลามเหลืออ่าน ทุกอย่างยานบรรยงสินธุ์"

(ชชก/น. 144)

อู่เพอ (ปัจ. อ่าเภอ)

คำว่า อู่เพอ มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "เขตซึ่งแบ่งการปกครองท้องที่
ตามลักษณะปกครองท้องที่, ลำพัง"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมายโดยทั่วไปว่า "เขตซึ่งแบ่งการปกครองท้องที่ตามลักษณะ
ปกครองท้องที่" ที่ใช้ในความหมาย "ลำพัง" จะปรากฏในข้อความ "ตามอ่าเภอใจ" ใน
มหาชาติ ๓ น่าจะใช้ในความหมาย "ลำพัง" เช่น

ตัวอย่าง "อู่เพอพระญาติพระญาติ คลาดคลาไปบมิหิง ก็จะมาถึงพระบาท
มียาเลย"

ศูนย์วิทยทรัพยากร (มหาราช/น. 306)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.1.2 คำในมหาชาติคำหลวงที่มีความหมายต่างจากคำแปลในพจนานุกรม ๑ แต่ปัจจุบันมีความหมายตรงกับคำแปลในพจนานุกรม ๑ คำในมหาชาติคำหลวงประเภทนี้ต้องนำคำแปลจากพจนานุกรมหรือหนังสือเล่มอื่น ๆ ซึ่งได้รวบรวมคำและให้ความหมายของคำแตกต่างจากพจนานุกรม ๑ จึงสามารถนำไปเป็นคำแปลของคำในมหาชาติคำหลวงได้ ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากพจนานุกรมเล่มอื่น ๆ เช่น พจนานุกรม อักษรวิธานศัพท์ ๑ ได้รวบรวมความหมายเก่าของคำนั้น ๆ ซึ่งในปัจจุบันเลิกใช้แล้ว แต่ใช้ความหมายที่เกิดขึ้นใหม่ไว้มากกว่าพจนานุกรม ๑ และอาจเป็นเพราะได้มีการพยายามหาความหมายให้กับคำเหล่านี้และรวบรวมไว้ในหนังสือ เช่น อนันตวิภาค อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าแม้ว่าพจนานุกรม ๑ จะให้ความหมายเก่าไว้ด้วย¹ ก็เพียงบางคำเท่านั้นหาได้ให้ความหมายที่ใช้ในภาษารุ่นเก่าทั้งหมดไม่

คำในมหาชาติคำหลวงที่ใช้คนละความหมายกับปัจจุบันในลักษณะนี้เท่าที่พบ ได้แก่

กระต้างกระเคื่อง

คำว่า กระต้างกระเคื่อง ในพจนานุกรม ๑ แปลว่า "ก.แข็ง ว.ไม่อ่อนน้อม" ในอภิธานศัพท์ตนฉบับ² แปลว่า "ไม่เรียบร้อย"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "ไม่อ่อนน้อม" ในมหาชาติ ๑ น่าจะใช้ในความหมาย "ไม่เรียบร้อย" เช่น

¹ คู่มือ 1.1.1, หน้า 234.

² ประเสริฐ ผนคร อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง ต้นฉบับยังไม่ได้พิมพ์ ในวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้ เมื่ออ้างถึง "อภิธานศัพท์ตนฉบับ" จะหมายถึงอภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวงตนฉบับ นี้.

ตัวอย่าง "เดาศรสรกสรเสว็อง กระค้ำงกระเค็องทว้ทงทงคน โลกขนทุรชนอ
โกรชนน"

(กumar/น.244)

กรุง

คำว่า กรุง ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "เมืองหลวง เมืองใหญ่" แต่ก่อน
หมายถึงประเทศก็ได้" ในหนังสือประชุมจารึกภาคที่ 3¹ แปลว่า "พญาหรือราชา พระเจ้า"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "เมืองหลวง เมืองใหญ่" ในมหาชาติ ฯ นำ
จะใช้ในความหมาย "พญา หรือ ราชา พระเจ้า" เช่น

ตัวอย่าง "ในเมื่อพระสาศคานันนโสศ แลกรุงสุทโชนันมัสการ กฤษณาอุชลี"

(ทศพร/น.5)

"อันว่ากรุงเจตราชทงทกหมัน ก็คั่นตรนกว่าตาคกบมิชาค"

(วนประเวศน์/น.108)

หมายเหตุ ในมหาชาติ ฯ ถ้าจะหมายถึง "เมือง" จะใช้คำว่า เมือง
นำหน้าชื่อเมืองนั้น ๆ เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าท้าวผู้มืมหินา สมญาชื่อกรุงพันชุมที ศรีสุรภษัทร เสวอยสมบัติน
เมืองพันชุมคินครนน"

(ทศพร/น.10)

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, อธิบายคำ, ประชุมจารึก
ภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาค
กลางของประเทศไทย อักษรจารึกด้วยอักษรขอมและภาษาไทย ขอม มอญ บาลี สันสกฤต
(พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 17.

กัลห้าย (ปัจ. กระทบ)

คำว่า กัลห้าย ในพจนานุกรมแปลว่า "อยากได้ หิวโหย" ในพจนานุกรมแปลว่า "เราร้อน" และในอนันตวิภาคแปลว่า "ร้อนใจ" ¹

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "อยากได้-หิวโหย" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ร้อนใจ" เช่น

ตัวอย่าง "คงงฤาสองเจ้ามาร้างาย ให้กัลห้ายอกปฐนี้"

(มหาราช/น.314)

กำบัง

คำว่า กำบัง พจนานุกรมแปลว่า "ก.บัง ซ่อน น.ซอกอกไม้" ในอภิธานศัพท์กัมมัตถพร ² แปลว่า "ลี้ลับ ยอนไปไกล"

ปัจจุบัน ใช้ในความหมาย "บัง ซ่อน" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ลี้ลับ ยอนไปไกล" เช่น

ตัวอย่าง "พระซี้ชาติเตหลังกำบังไปบันฑูร แกจตุรพิชบรรรสมัยทองผอง อันมารองรับรศธรรมทานนั้น"

(ทศพร/น.2)

¹ พระยาศรีสุนทรโวหาร, "อนันตวิภาค", ภาษาไทย (พระนคร : แพร์พิทยา, 2514), หน้า 835.

² ซ่อนกลืน พิเศษสกลกิจ, "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง", ภาษาและหนังสือ 2 (มิถุนายน, 2504)

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เมื่ออ้างถึง "อภิธานศัพท์ กัมมัตถพร" จะหมายถึง "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง" ใน ภาษาและหนังสือ ฉบับนี้.

"คุณกรพัพพทพุทธบุตรทรงหลาย ว่าพึงนิยายแต่หลัง กาลก่าบั้งแล้วลับสิ้น"

(ชฎก/น. 139)

ตอบ

คำว่า ตอบ ในพจนานุกรมแปลว่า "ก.โต้ กล่าวแก้คำถาม ทดแทน
ว. ยุกเข้าไป" ในอภิธานศัพท์กัณฑ์ชฎกแปลว่า "มอง"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "โต้ กล่าวแก้คำถาม ทดแทน ยุกเข้าไป" ใน
มหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "มอง" เช่น

ตัวอย่าง "สองตอบตาตรยบนหน้า ทุกเท่าฟ้าเห็นหาย โสกลแล"

(ชฎก/น. 135)

คุม

คำว่า คุม ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "น.โอง ไม้ค้ำขึ้นตามฉิวหนัง" ใน
อภิธานศัพท์กัณฑ์ชฎกแปลว่า "บวม"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "โอง ไม้ค้ำขึ้นตามฉิวหนัง

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "บวม" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าชฎกพราหมณ...ให้ไปปลางสรอื่น คาคุมขึ้นข้างใจ ลำบากแล"

(ชฎก/น. 141)

ทอด

คำว่า ทอด พจนานุกรม ฯ แปลว่า "ก.ทิ้ง ปล่อย วาง พาด เอาของ
ใส่น้ำมันเค็ออก ฯ เพื่อให้สุก" ในอภิธานศัพท์กัณฑ์ชฎกแปลว่า "ยื่น"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ทิ้ง ปล่อย วาง พาด เอาของใส่น้ำมันเค็ออกฯ
เพื่อให้สุก"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ยื่น" เช่น

ตัวอย่าง "จรหมุกหักคเคี้ยว ฟนงอกชยวเสมอหมู ทอคนน"

(กุมาร/น.226)

นักเลง

คำว่า นักเลง ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "น. ผู้เล่นการพนันโดยปรกติ ผู้ที่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ฯ" ในอภิธานศัพท์กัมมัชชุกแปลว่า "นักบรณเฑาะฐ หรือ คนทั่วไป"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ผู้เล่นการพนัน โดยปรกติ ผู้ที่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "นักบรณเฑาะฐหรือคนทั่วไป" เช่น

ตัวอย่าง "โฉมนักเลงภาโลก เคนเยื้องโยกแอ้ว รรอนไส"

(ชุก/น.133)

บนนเลง (ปัจ. บรณเฑาะฐ)

คำว่า บรณเฑาะฐ ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "ก. ทำเพลงด้วยเครื่องดุริยางค์" ในอภิธานศัพท์กัมมัชชุกพจนานุกรม¹ แปลว่า "เครื่องเล่น เครื่องชวณเล่น ทำให้เล่น"

ปัจจุบัน คำว่า บรณเฑาะฐ ใช้ในความหมาย "ทำเพลงด้วยเครื่องดุริยางค์" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "เครื่องเล่น เครื่องชวณเล่น" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าแก้วแก่นกัมมหาชาติราชบงอร ก็ให้หวนวอนเอาบมีย่า เหตุลูกไม้
ป่าเป็นบนนเลง วงงเวงใจกว่าชั้นแล"

(วนประเวศน์/น.102)

¹ กรรมการชุกพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ, "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง", ภาษาและหนังสือ 4 (ตุลาคม, 2515),

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เมื่ออ้างถึง "อภิธานศัพท์กัมมัชชุกพจนานุกรม" จะหมายถึง "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง" ใน ภาษาและหนังสือ ฉบับนี้.

เพรง

คำว่า เพรง ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "ว.ก่อน เก่า" ในอภิธานศัพท์
กัณฑ์ชุกแปลว่า "แก่"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ก่อน เก่า" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความ
หมาย "แก่" เช่น

ตัวอย่าง "แลมิ่งมาอยู่ควยเดาพรอมพรอพรอเพรง คองนี้"

(ชชก/น.133)

เมืองนอก

คำว่า เมืองนอก ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "ต่างประเทศ เมืองนอก
ประเทศ"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ต่างประเทศ เมืองนอก ประเทศ" ใน
มหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "เมืองที่อยู่นอกเมืองหลวงออกไป หรือ ต่างจังหวัด"
คือมีความหมายตรงกับคำว่า บ้านนอก ในปัจจุบัน เช่น

ตัวอย่าง "ชาวนิครเมืองนอกซั้ซ้อออกมาดูทานแล"

(นคร./น.383)

ฟ่อง

คำว่า ฟ่อง ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "ก.กล่าวหา ชักกัน ไม่ตรงกัน"
ในอภิธานศัพท์กัณฑ์ชุกแปลว่า "ร้อง" และในอนันตวิภาค แปลว่า "บอก" ¹

¹ พระยาศรีสุนทรโวหาร, เรื่องเดิม, หน้า 820..

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "กล่าวหา ชักกัน ไม่ตรงกัน" ในมหาชาติ ฯ
น่าจะใช้ในความหมาย "รอง บอก" เช่น

ตัวอย่าง "อย่าเจ็บใจเลยน้อง ไซ้ฟ่องว่ามีไป นั้นเจ้า"

(ชชก/น.137)

รวว (ปัจ. ร้ว)

คำว่า รวว ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "ว.ถี่ถี่ ๆ ทีเร็ว ๆ ว.สั้น ไหว ไม่ซัด มั่ว" ในอภิธานศัพท์ค้นฉบับแปลว่า "ถี่"

ปัจจุบัน คำว่า รวว ใช้ในความหมาย "ถี่ถี่ ๆ ทีเร็ว ๆ สั้น ไหว" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ถี่" เช่น

ตัวอย่าง "แล้วชกให้เบอกบายศรีบอกมิ่ง ค้วยเข้าต้นสิ่งสำลี อนนมีรสตระการ
ค้วยมางษม์ศยาหารรรวว หอมเทาทวทุกพาย"

(นคร/น.347)

เห็น

คำว่า เห็น ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "ก.ดูด้วยตา คิดรู้" ในอภิธาน
ศัพท์ค้นศัพท์ชกแปลว่า "ชี้แจง"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ดูด้วยตา คิดรู้" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ใน
ความหมาย "ชี้แจง" เช่น

ตัวอย่าง "เวอยพราหมณมิ่งอย่ามาตอแย ไ่วแม่มิ่งจะเห็นให้แก่มิ่ง"

(ชชก/น.137)

อิจณา

คำว่า อิจณา ในพจนานุกรม ฯ แปลว่า "ก.รู้สึกไม่พอใจเมื่อเห็นเขา
ได้ก็ ไม่อยากให้เขาได้ดีกว่าตัว" ในอักษรภิธานศัพท์ ฯ อธิบายไว้ว่า "อยากได้ แปล
ว่าความปรารถนา เหมือนคนอยากได้ของสิ่งใด ๆ นั้น"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "รู้สึกไม่พอใจเมื่อเห็นเขาไค้ ไม่อยากให้เขาไค้ดีกว่าตัว" ในมหาชาติ ๓ น่าจะใช้ในความหมาย "อยากไค้ แปลว่าความปรารถนาเหมือนคนอยากไค้ของสิ่งใด ๆ นั้น" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าวัตรแมกหามาสมฤทธิโดยอิจญาใจแม่แล"

(นคร/น.370)

อ่าว

คำว่า อ่าว ในพจนานุกรม ๓ แปลว่า "น. ส่วนของทะเลที่เว้าเข้าไปในแผ่นดินเป็นที่พักอาศัยเรือบังพายุ" ในอนันตวิภาคแปลว่า "เกรง" ¹

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ส่วนของทะเลที่เว้าเข้าไปในแผ่นดินเป็นที่พักอาศัยเรือบังพายุ" ในมหาชาติ ๓ น่าจะใช้ในความหมาย "เกรง" เช่น

ตัวอย่าง "มนนกลีตามคลอง มือพี่น้องนางถาว บอ่าวเอาไปเล่าแล"

(กุมาร/น.245)

1.2 คำบางคำในมหาชาติคำหลวงมีความหมายกว้างกว่าในปัจจุบัน

คำในมหาชาติคำหลวงบางคำมีหลายความหมาย คำเหล่านี้มีที่ใช้ในปัจจุบันด้วย และความหมายที่ใช้ในปัจจุบันจะตรงกับความหมายใดความหมายหนึ่ง จากจำนวนความหมายทั้งหลายที่ใช้ในมหาชาติคำหลวงนั้น จึงนับได้ว่าคำในมหาชาติคำหลวงเหล่านี้มีความหมายมากกว่าที่ใช้ในปัจจุบัน คำประเภทนี้เท่าที่พบได้แก่

กว่า

คำว่า กว่า มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ว.ยิ่ง เกิน เป็นคำใช้เปรียบเทียบในการประมาณ บ.เลยไป พ้นไป ไปจาก"

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 822.

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ยิ่ง เกิน เลยไป" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายต่าง ๆ ดังนี้

(1) ใช้เป็นคำวิเศษณ์ในความหมาย "ยิ่ง เกิน เลยไป" เช่น
ตัวอย่าง "ยอมผลกว่าผลแควน"

(มหาราช/น.326)

"นิมิตรเมื่อเจ้าใจกว้าง ใจกว่าทางอรรมพ เมื่อเมืองทานนันท"

(นคร/น.378)

(2) ใช้เป็นคำกริยาในความหมาย "ไปจาก" เช่น
ตัวอย่าง "ผิออกนางจะกว่า คั่นคงป่าไปตาม ลุกไส"

(กุมาร/น.248)

กรรม

คำว่า กรรม มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "ห้อง ทอง ลุกในห้อง"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ทอง (หญิงที่จะมีบุตร)" ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายต่าง ๆ ดังนี้

(1) ใช้ในความหมาย "ทอง" เช่น
ตัวอย่าง "ธเป็นฤๅษีแสงพรต ในเขาวงกตกรรม"

(ชูชก/น.137)

"ตรศกคิควยบราลีไซยกรรมยบรัตน"

(นคร/น.383)

(2) ใช้ในความหมาย "ทอง" เช่น
ตัวอย่าง "บพิตรในเมื่อชาทรงกรรม ในเมืองมรรตยมานุชยันทน"

(ทศพร/น.22)

ภรรคา

คำว่า ภรรคา มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "น. ด้ว ไซ้ ภัตคา ก็ไค้
โบราณไซ้ว่า ภรรคาษ ก็มี"

ปัจจุบันไซ้ในความหมาย "ด้ว" ในมหาชาติ ๓ น่าจะไซ้ในความหมายต่าง ๆ
ดังนี้

(1) ไซ้ในความหมาย "พี (สาว)" เช่น
ตัวอย่าง "อันวานางภรรคา ก็บูชาพระชินศรี"
(ทศพร/น. 10)

(2) ไซ้ในความหมาย "ด้ว" เช่น
ตัวอย่าง "พระภรรคาธิบตี ก็เออราชเทพีลีลาควยบริวารอันมโหฬารนั้น"
(ทศพร/น. 15)

พก

คำว่า พก มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "พัง ทำลาย ผก ตก เอาสิ่ง
ของหอหรือซ่อนไว้ที่ตัว วก"

ปัจจุบันไซ้ในความหมายว่า "เอาสิ่งของหอหรือซ่อนไว้ที่ตัว" ในมหาชาติ ๓
น่าจะไซ้ในความหมายต่าง ๆ ดังนี้

(1) ไซ้ในความหมาย "พัง ทำลาย" เช่น
ตัวอย่าง "ราคาความรินรักหากมาหนักหนาออก เพียงพกมาหับ หับเหงบาคาคาง"
(ชอุทก/น. 143)

(2) ไซ้ในความหมาย "เอาสิ่งของหอไว้ที่ตัว" เช่น
ตัวอย่าง "ทายเท้าไผ่ฝั่งหนี กุณทีธรรมกรก เครื่องพกพกบ่าแล"
(ชอุทก/น. 143)

(3) ใช้ในความหมาย "วก คือ ย้อนมาเอา" เช่น
ตัวอย่าง "ภายหลังมาจึงพรหมชุก พกมาทวงทอง"

(ชุกก/น.129)

1.3 คำบางคำในมหาชาติคำหลวงมีความหมายตรงกันข้ามกับในปัจจุบัน

คำในมหาชาติคำหลวงที่เป็นคำเดียวกับคำในปัจจุบัน บางคำมีความหมายใช้
ในมหาชาติคำหลวงอย่างหนึ่ง แต่ในปัจจุบันจะมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายที่
ตรงกันข้าม คำประเภทนี้เท่าที่พบได้แก่

แกล้ง

คำว่า แกล้ง มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "แสร้ง จงใจทำผิดความ
คาดหมาย ไม่ทำจริง ทำให้ชักความประสงค์ (โบ.) ก. ตั้งใจ จงใจ"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "จงใจทำผิดความคาดหมาย ไม่ทำจริง ทำให้ชัก
ความประสงค์" แต่ในมหาชาติ ๆ น่าจะใช้ในความหมาย "ตั้งใจ จงใจ" และใช้ใน
ความหมายตรงกับคำแปลในอักขรวิธานศรียะ ๗ ว่า "ความที่คนตั้งใจทำสรรพการทุกอย่าง
หากกล่าวถ้อยคำทั้งสิ้น" ดังนี้

ตัวอย่าง "ครั้นชู้ให้ตรัสจงแจ้ง แกล้ง แสดงกลประกาศก็ปราสาทโสโสมนัส"

(ทศพร/น.22)

"พระอุปัชฌายานบุญ... แกล้ง ประกาศแก่สงฆ์ทั้งหลาย คงนี้"

(วนประเวศน/น.102)

"ขอจงแจ้งรัก แกล้ง กล่าวจงเห็น หนึ่งรา"

(กุมาร/น.203)

"บอกแก่ปุองแจ้ง ออย่า แกล้ง กล่าวเป็นนาน หนึ่งเลอย"

(มหาราช/น.315)

ลึงโลก

คำว่า ลึงโลก มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ก. ตื่นเต้น ความสะเทือนใจ"

ปัจจุบันใช้ในความหมาย "ตื่นเต้น" คือ ตื่นเต้น ตีใจต่อเหตุการณ์ แต่ในมหา
ชาติ ๑ ใช้ในความหมาย "ความสะเทือนใจ" คือ ความสะเทือนใจในทางเศร้าใจ เช่น
ตัวอย่าง "จงอย่าให้แม่ที่รี ลึงโลกแล"

(กุมาร/น.228)

"ครันนค่านึงราราช ก็จะทำให้หวสวากิหวนคั้น ฤาถอยเลย แลล่องใคลึงโลก
เพราะบมิเห็นสร้อยสาโรชแก้วกัณฑ์"

(กุมาร/น.229)

"แลไปคฺยยากเยาหนักหนา ทูราคมลึงโลก หกลีบโยชนประมาณทวารแลฟ้า"

(กุมาร/น.248)

2. คำที่เป็นคำเดียวกับปัจจุบัน มีความหมายเหมือนกัน แต่การใช้ต่างกัน

คำในมหาชาติคำหลวงที่เป็นคำเดียวกับปัจจุบันบางคำมีความหมายเหมือนกัน แต่
มีการใช้ต่างกัน กล่าวคือ คำบางคำใช้ปรากฏร่วมกับคำคำหนึ่งหรือหลายคำ ซึ่งปัจจุบันคำคำ
เดียวกันนี้จะไม่ใช่ปรากฏร่วมกับคำเหล่านั้น แต่จะใช้ปรากฏร่วมกับคำอื่น ๆ ที่ต่างกันไป
จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าในสมัยที่แต่งมหาชาติคำหลวงคำเหล่านั้น เป็นคำที่มีหลายความหมาย
แต่ปัจจุบันความหมายอื่น ๆ ของคำเหล่านั้นได้สูญหายไป คงเหลือแต่ความหมายที่ยังคงใช้อยู่
ในปัจจุบัน หรืออาจเป็นเพราะบางคำใช้เป็นคำคนละประเภทกับปัจจุบัน จึงปรากฏการใช้
ต่างกัน คำประเภทนี้เท่าที่พบในมหาชาติคำหลวงได้แก่

ชี่

คำว่า ชี่ มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "นั่งเอาขาคร่อม นั่งไปบนยานหรือ
พาหนะ" ในอักษราภิธานศรับท์ ๑ อธิบายไว้ว่า "การที่คนขึ้นนั่งบนหลังควาย หลังวัว หลัง
ช้าง หลังม้า ถานั่งบนหลังเกียน บนรถ บนเรือ" เป็นต้น

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาที่มีค่านามเกี่ยวกับสัตว์ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย และค่านามที่เกี่ยวข้องกับยานพาหนะบางประเภท เช่น รถ จักรยาน เป็นกรรมจะไม่ใช้กับเรือ

ในมหาชาติ ฯ ที่ใช้ในความหมายเกี่ยวกับปัจจุบัน คือ "นั่งไปบนยานหรือพาหนะ" จะใช้เป็นคำกริยาที่มีคำว่า สัฎฐา (ปัจ. สัฎฐา) เป็นกรรม เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าสองเจ้าหนองเนา จะมาเป็นสัฎฐาแก่พ่อเทอญ อันบนิรุโคลงรุคลอง ชีซามของ สงสารเสมอ สมุทรนน"

(กุมาร/น.213)

คราก

คำว่า คราก มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "แตก แยก ขยายออกไม่คืนตัว ทางออก"

ปัจจุบันที่ใช้ในความหมาย "ขยายออก" ในภาษารุงเทพ ฯ ใช้ขยายคำว่า กระเพาะ เป็น กระเพาะคราก นอกจากนี้ ยังอาจใช้ขยายคำว่า สะโพก เป็น สะโพกคราก แต่มีความหมายต่างกันคือแปลว่า (สะโพก) เคล็ด ชัด ยอก

ในมหาชาติ ฯ เท่าที่พบใช้ขยายคำว่า พุง เป็น พุงคราก ในความหมาย "ขยายออก" เช่น

ตัวอย่าง "กินเนื้อเลือดเต็มปาก พุงพุงครากบอขาย อิมเลอย"

หมายเหตุ คำว่า พุงคราก ยังมีใช้ในภาษาถิ่นใต้ในความหมายเกี่ยวกับกระเพาะคราก

คอก

คำว่า คอก มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "คอก งอ ใช้เฉพาะแขน"

ปัจจุบันใช้ตรงตามพจนานุกรม ฯ คือ ใช้ขยายเฉพาะแขน แต่ในมหาชาติ ฯ ที่ใช้ในความหมายเกี่ยวกับปัจจุบัน คือ "คอก งอ" จะใช้ขยายคำว่า เอว หลัง เช่น

ตัวอย่าง "เอวหลุงงคอกคอก อี้กโสด"

(กุมาร/น.226)

ชอย

คำว่า ชอย มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "งอนงาม"

ปัจจุบันไม่ใช่คำเดี่ยวโดด ๆ จะใช้คู่กับคำว่า งอน ชด แหม่ ออน เป็น งอนชอย
ชดชอย แหมชอย ออนชอย คำเหล่านี้ใช้ขยายคำว่า ไบนหน้า กิริยา ท่าทาง เป็นต้น

ในมหาชาติ ๑ อาจใช้คำเดี่ยวโดด ๆ และใช้ขยายคำที่ต่างไปจากปัจจุบันเช่นขยาย
คำว่า เมือง ลูกไม้ ป่า น้ำ หนา ลาพอซาง มา ในความหมายว่า "งาม" เช่น
ตัวอย่าง "ซันกุโคลคลาเทศ เมืองชอยเซตุครแคน บแนนกุก็จะกว่า"

(วนประเวศน์/น.110)

"ยอมไมมีลูกชอย ตางตางหอย คอกดวงแตรง"

(มหาพน/น.171)

"ใจจงกำหนดนทาน หวานป่าชอย จำเรอญใจ"

(มหาพน/น.174)

"น้ำชอยขึ้นชลใส คือในเทพสระสวรรค์"

(มหาพน/น.174)

"...ก็จะให้พราหมณ์หน้าชอย เป็นชาชอยขาดกลางเรือน มนนโสศ"

(กุมาร/น.209)

"รูปลาพอซางชอย แห่งอุทยานอยทานสอง นพอส"

(กุมาร/น.232)

"มาชอยขึ้นย่น"

(นคร/น.382)

ชม

คำว่า ชม มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "มาก รวมกัน"

ปัจจุบันที่ใช้เป็นคำกริยานิยมใช้กับคำนามที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ เช่น ยุง เต่า ปลา และ
ใช้เป็นคำกริยาของคำว่า โจร ควย

ในมหาชาติ ฯ ที่ใช้ในความหมายเกี่ยวกับปัจจุบัน จะใช้เป็นคำกริยาของทั้ง คน และสัตว์ เช่นคำว่า คุณ พุทธพงษ์ ฝูงประชา ชาวชนบท พืทค(นก) มุค(เนื้อ) ในความหมายว่า "รวมกันมาก" เช่น

ตัวอย่าง "ที่ใดคน แคว คร่ง ชุม กน นง เือง นง ใน ที่ นั้น"

(ชชก/น.141)

"อันว่า บน น พ ท ท ง ง ห ล า ย ช ุ ก ั น ห มา ย ใน ใจ ว า ..."

(ทศพร/น.3)

"ชาว เมือ ง น อ ก เมือ ง น า ฝ ู ง ป ระ ช า ช ุม ก น ก ล า ว แล"

(นคร/น.361)

"อันว่า ช า ว ช น บ ท ย ร ค า ษ ช ุ ม ร า ช เ า มา เมือ ง ท า น แล"

(นคร/น.383)

"พล หิ ท ค น า น ก น า น า เ ก อ ศ จ ร ร ย ใน ป า น น น มา ช ุม ก น น ต ร ส ย ก ต ร ส ัก พ ร ย ก ไฟ ร น ม ม า ก แล"

(นคร/น. 377)

"ม ล ก เ ร อ ง อ า จ เ า ช า ร อ ช ิ ก โ ส ค มา ช ุม ก ั น ใน เ ื่อ น"

(นคร/น.377)

ชุมนุม

คำว่า ชุมนุม มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "รวมกัน ประชุม"

ปัจจุบันอาจใช้เป็นคำนามหรือกริยาที่ใช้เป็นคำกริยาจะใช้เป็นคำกริยาของคำนามที่เกี่ยวข้องกับคน

ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็นคำกริยาของคำนามที่เกี่ยวข้องกับสิ่งของเท่าที่พบได้แก่คำว่า กุ สุ ม (คอกไม้) ในความหมายว่า "รวมกัน" เช่น

ตัวอย่าง "แล้วก็ ร จ ิ ต ร ก ุ สุ ม ช ุ น เ น ก อ ล อ ด ว ง ต าง ต าง ต าง"

(วนประเวศน์/น.123)

ซั้บซ็อน

คำว่า ซั้บซ็อน มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ซั้บซ็อนยั้งยาก ทั้บกันเป็นซั้บซ็อน" ปัจจุบันใช้ขยายคำว่า ปัญหา เรื่องราว เหตุการณ์ ซึ่งไม่ใช่ขยายคำนามเกี่ยวกับคน ในมหาชาติ ๑ เท่าที่พบใช้ขยายคำว่า ชวานิครมเมืองนอก (ชาวชนบท) ในความหมายว่า "ซั้บซ็อนเป็นซั้บซ็อน ๑" เช่น

ตัวอย่าง "ชวานิครมเมืองนอกซั้บซ็อนออกมาดู ทานแล"

(นคร/น.383)

ถึก

คำว่า ถึก มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "เปลี่ยว หนุม" และอักษรวิธาน ศรึบทั้ ๑ อธิบายไว้ว่า "เป็นชื่อสัตว์สี่เท้าตัวหนุมที่อ้วนกินัน เช่น เขาเรียกว่า โคถึก"

ปัจจุบันใช้เป็นคำขยายคำนามที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ เช่น โค ควาย เป็นต้น

ในมหาชาติ ๑ ใช้เป็นคำขยายคำนามทั้งที่เกี่ยวข้องกับคนและสัตว์ เท่าที่พบได้แก่คำว่า ถึก (คนชรา) มถึก (เนื้อ) ในความหมายว่า "เปลี่ยว" เช่น

ตัวอย่าง "เมื่อยากรองถึกถึกเถื่อนเร่งไปหาเพื่อนพ้องมึงเร็ว"

(ชชก/น.135)

"พรรณมถึก ถึกเถื่อนเฉลง"

(มหาพน/น.165)

บั้นทัก

คำว่า บั้นทัก มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "จคยอ ๑ ซอความเพื่อช่วย ความทรงจำ หรือเพื่อเป็นหลักฐาน ย่นย่อ ทำให้สั้น"

ปัจจุบันที่ใช้เป็นคำกริยาจะมีคำว่า ซอความ เหตุการณ์ เป็นกรรม

ในมหาชาติ ๑ ใช้เป็นคำกริยาซึ่งมีคำว่า หนทวง เป็นกรรมในความหมายว่า "ทำให้สั้น ย่อ" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าเพชฌภาทีปรานีกระษัตริทรงสี่ ก็บันทึที่หนทางนั้นเข้ามา"

(วนประเวศน์/น.104)

บัน

คำว่า บัน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ตัด ทอน รอน"

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาซึ่งมีคำว่า ค เป็นกรรม และใช้เป็นคำซ้อนกับคำว่า ทอน เป็น บันทอน

ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำกริยาซึ่งมีคำว่า มรรคา (= ทาง) เป็นกรรมในความหมายว่า "ตัด" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าเพชคา... จึงบันมลมรคาที่พระมหาสัตว์จะเสด็จไป เหตุอาไลยลาลศ
กำสรคแกสองราชกุมาร อนนจะขามทุรัสทวาร ยาวโยชนน"

(วนประเวศน์/น.105)

บ่าบัต

คำว่า บ่าบัต มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ทำให้เสื่อมคลาย ทำให้หาย" และในอักษรวิธานศัพท์ ๓ อธิบายไว้ว่า "บ่าบัต คือ กำจัด คนป่วยเป็นโรคอันใดอันหนึ่ง เขากินยาฤาหายให้กำจัดโรคคลายว่า บ่าบัต"

ปัจจุบัน ใช้เป็นคำกริยาซึ่งมีคำว่า ทุก โรค เป็นกรรม

ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำกริยาซึ่งมีคำว่า ปรบกษ (= ฆ่าศึก ศัตรู) เป็นกรรม
ในความหมายว่า "กำจัด" เช่น

ตัวอย่าง "พระคิลเสด็จจรอคาธ เหนือรัตนาศพรายพรม ทรงพระชรรคไกรเพชร...

เปลวปลามเป็นแสง แสดงควยลับพิชรัตน อนนอาจบ่าบัตปรบกษ บพิทพัทแพ้งาย"

(นคร/น.368)

บยคบยพ (ปัจ. เบี้ยคเบียน)

คำว่า บยคบยพ มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "บีบคั้น ทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน"

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาของคำนามที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เช่น คน สัตว์ โรคภัย
ไขเจ็บ

ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำกริยาของคำนามที่ไม่มีชีวิต คือ ของหวาน ในความหมายว่า "ทำให้ได้รับความเดือดร้อน" เช่น

ตัวอย่าง "เหตุว่าอาหารหอมของหวานอชयर ก็มาบยคบยพ อุทรให้ทล"

(มหाराช/น.332)

ปลุก

คำว่า ปลุก มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "เพาะ ทำให้คนไม่ขึ้นในที่ตองการ สร้าง ทำให้เจริญ"

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาของคำนามที่เกี่ยวกับพืช และสิ่งของ เช่น ต้นไม้ พืช บ้าน

ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำกริยาของคนและนามธรรม เท่าที่พบได้แก่คำว่า คน ประชาชน ไมตรี มีความหมายว่า "เลี้ยงดู ทำให้เจริญ" เช่น

ตัวอย่าง "...แห่งพอดูจะหวังปลุกประชาชน ให้เอาคนสุฟ้า"

(กุมาร/น.197)

ตามตัวอย่างนี้คำว่า ปลุก แปลว่า "ทำให้เจริญ"

"ถว่าพอมึงบหวองปลุกให้เปนคน หงงตาตนมึงก็ไสเสีย โสคฤา"

(ชุกก/น.132)

ตามตัวอย่างนี้คำว่า ปลุก แปลว่า "เลี้ยงดู"

"เคอรเค็จคยวคยปลุก เนียแกปลุกไมตรี"

(ชุกก/น.142)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า ปลุก แปลว่า "ทำให้เจริญ"

ลเหอย

คำว่า ลเหอย น่าจะเป็นคำเดียวกับระเหย มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "เหือกแห้ง กระจายไปในอากาศ"

ปัจจุบัน ใช้เป็นคำกริยาของคำนามที่เป็นธรรมชาติ เช่น น้ำ อากาศ

ในมหาชาติ ๑ ใช้เป็นคำกริยาที่มีนามธรรมเท่าที่พบคือ ทุกข์ เป็นกรรมในความหมายว่า "ทำให้หมดไป" เช่น

ตัวอย่าง "อนี้คือพระแท่นยันครลเหอยทุกขราษฎร์ พยงพฤษชาชาติราชี"

(ชูชก/น.146)

เวน

คำว่า เวน มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "มอบให้ ยกให้"

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาที่มีคำว่า ที่ดิน เป็นกรรม

ในมหาชาติ ๑ ใช้เป็นคำกริยาที่มีคำว่า ราชสุริย์ (= ราชสมบัติ) กระษัตริย์ เป็นกรรม ในความหมายว่า "มอบให้ ยกให้" เช่น

ตัวอย่าง "ชกเวนราชสุริย์ อันบริบูรณ์แก่เจ้าสฤษดิ์ราชแล"

(ทศพร/น.9)

"เจ้ากัเวนวราชสองกระษัตริย์ แก่พระราชธานีสิทธิ โสคแล"

(กุมาร/น.194)

"เมื่อใดเห็นออกท้าว จากที่ดาวคงมา เมื่อนั้น ชเวนคุณลูกชาวพราหมณญกเผื่อไป
รพอธา"

(กุมาร/น.225)

สถิตย (ปัจ. สถิต)

คำว่า สถิตย มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "อยู่ ยืนอยู่ ตั้งอยู่"

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาของนามธรรมที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ดวงวิญญาณ สิ่งศักดิ์

ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็นคำกริยาของบุคคลอื่นเป็นที่นับถือ เช่น พระพุทธเจ้า พระเจ้าแผ่นดิน ในความหมายว่า "อยู่ ประทับ" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าบนันพุทธพงษ์ทั้งหลาย... จึงจะเอากันพิจารณา หาสถานอันพิจิตร ที่พระสัมพุทธาธิคย จะสถิตสิ่งสำราญ อยู่นั้น"

(ทศพร/น.3)

"คุณพระพิศวกรรรม์ จึงไปสรรคสมบทในทองวงกฏกันดาร อันพิศาลสรนุกนี้ ปลุกตาโลกย เพื่อจะให้ท้าวณยศโยค เสด็จสถิตย สถิตแล้วแลธมา เลาเทอญ"

(วนประเวศน์/น.122)

สระ

คำว่า สระ มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "ชำระ ฟอก ล้าง โดยมากใช้กับศีรษะ"

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาที่มีคำว่า นม เป็นกรรม เท่านั้น

ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็นคำกริยาที่มีคำว่า ของ (= เท้า) พระภักตร (= หน้า) พระสกนธ (= ตัว) และ พระเกษ (= นม) เป็นกรรม ในความหมายว่า "ชำระ ล้าง" เช่น
ตัวอย่าง "ชีแม่มีงูหล่นนำมา ชำระสระของไค้"

(ชูชก/น.136)

"นางก็เอาน้ำชำระสระพระภักตรปรักฎพระลาลาคมาถวายแดพระราชาณามีสีหิธแล"

(วนประเวศน์/น.127)

"ท้าวธกสระพระเกษพระสกนธ"

(นคร/น.367)

สำนัก

คำว่า สำนัก มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "ที่พัก ที่อยู่ ที่อาศัย แหรง (โบราณเขียนสำนักนี้)"

ปัจจุบันอาจใช้ปรากฏโรค ๆ หรือใช้กับคำว่า ครู งาน ชี คาบ สงฆ์ แพทย์ เป็น สำนักครู สำนักงาน สำนักชี สำนักคาบ สำนักสงฆ์ สำนักแพทย์ เป็นต้น

ในมหาชาติ ๆ ใช้กับคำว่า โฆษรณี ในความหมายว่า "แหล่ง" เช่น ตัวอย่าง "ตีนนั้นใหม่บมิหมอง ล่ายองผลจักรลักษณะ เท้าถึงสำนักนิโฆษรณีนั้น โสคแล"

(กุมาร/น.212)

สิ่ง

คำว่า สิ่ง มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "อยู่ เข้าอยู่ เช่น ผีสิ่ง".

ปัจจุบันคำว่า สิ่ง ใช้เป็นคำกริยาของนามธรรม เช่น ผี ปีศาจ วิญญาณ เท่านั้น ไม่ใช้กับคน

ในมหาชาติ ๆ ใช้เป็นคำกริยาของคำนามหรือสรรพนามที่เกี่ยวกับคนเท่าที่ปรากฏ ได้แก่ ช กษัตริย์ ข้า พระโพธิสัตว์ ในความหมายว่า "อยู่ เข้าอยู่" เช่น

ตัวอย่าง "ชก็เสด็จสิ่งสำราญสำริทธิในพิจิตรนิโครธาราม"

(ทศพร/น.1)

"อันว่ากษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ อนนเปนพงษ์ประกาศกร ก็สิ่งสโมสรระมรรคภาค"

(วนประเวศน์/น.128)

"ผีข้าสิ่งสำราญความอเลาะกาลก็จะมีมียาเลอย"

(กุมาร/น.206)

"มรคาโคนนนโสคที่พระโพธิสัตว์เสด็จสิ่งสั่งวาสอันว่ามารค นนแล้วแหวร์นราช
ชรบาบทุกตำบล"

(นคร/น.379)

สุขุม

คำว่า สุขุม มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "ละเอียดอ่อน อ่อนโยน นิ่มนวล ซึ่ง ปรานีต" และ อักษรวิธานศัพท์ ๆ อธิบายไว้ว่า "ละเอียดอ่อนนุ่มนั้น เช่น คน-
ปัญญาดี มีความตถุทธองมาก ว่า ปัญญาสุขุม"

ปัจจุบันใช้เป็นคำขยายของคำว่า ความคิด อุปนิสัย ปัญญา เป็น ความคิดสุขุม
อุปนิสัยสุขุม ปัญญาสุขุม

ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็นคำขยายของคำว่า ฉวี (= ฉวี) ในความหมายว่า "ละเอียด
อ่อน" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าสวภาพสุขุมฉวี ศรีสัมบูรณ์เสวี เป็นพรค้ำรบเกล้าสิ่งแล"

(ทศพร/น.21)

เสพ

คำว่า เสพ มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "คบ กิน ใช้ บริโภค ร่วมประเวณี"

ปัจจุบันใช้เป็นคำกริยาที่มีคำว่า กามารมณ์ ยาเสพติด สุรา เป็นกรรม เป็น เสพ
กามารมณ์ เสพยาเสพติด เสพสุรา

ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็นคำกริยาที่มีคำว่า รากไม้ ลูกไม้ เป็นกรรม ในความ
หมายว่า "กิน" เช่น

ตัวอย่าง "ลูกไม้ราแรงเสพนี้"

(กุมาร/น.230)

"ลูกไม้โคตระการ รากไม้หวานหอมเสพนี้"

(มหाराช/น.320)

หนุ่ม

คำว่า หนุ่ม มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "วัยรุ่น รุ่น"

ปัจจุบันใช้เป็นคำขยายของคำว่า ชาย เด็ก เป็น ชายหนุ่ม เด็กหนุ่ม คือจะใช้
สำหรับบุคคลเพศชาย เท่านั้น

ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็นคำขยายของคำว่า นาง พระราชกุมาร พราหมณ์ พืช คือใช้
เป็นคำขยายคำนามได้ทั้งเพศชายเพศหญิงและพืช ในความหมายว่า "วัยรุ่น รุ่น" เช่น

ตัวอย่าง "ในเมื่อนางหนูเห็นหน้า โคก็สับหูกเข้าชะเนนนีย์"

(ทศพร/น.12)

"จึงจะบริหารแก่พระราชกุมารหงงหลาย อันหนูคังนี้"

(ทศพร/น.4)

"อันคังนั้นน อันว่าพราหมณหนูหงงหลาย อันธมายมีในบ้านทุนวิฐ"

(ชูชก/น.130)

"ไมมีพี่ชหนูแกก็มี"

(มหาพน/น.176)

3. คำที่มีรูปคล้ายกับปัจจุบัน แต่มีความหมายเหมือนกัน

ในมหาชาติคำหลวงมีคำอีกประเภทหนึ่งที่มีความหมายอย่างเดียวกับในปัจจุบัน แต่มีจำนวนพยางค์หรือค่าน้อยกว่า ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- 3.1 คำบางคำในมหาชาติคำหลวงใช้เป็นคำเดียว แต่ปัจจุบันใช้เป็นคำซ้อน
- 3.2 คำบางคำในมหาชาติคำหลวงใช้เป็นคำเดียว แต่ปัจจุบันใช้เป็นคำหลายพยางค์

3.1 คำบางคำในมหาชาติคำหลวงใช้เป็นคำเดียว แต่ปัจจุบันใช้เป็นคำซ้อน

คำในมหาชาติคำหลวงประเภทนี้มีข้อที่น่าสนใจ คือ คำเดียวที่ใช้ในมหาชาติคำหลวงสามารถสื่อความหมายได้เช่นเดียวกับคำซ้อนที่ใช้ในปัจจุบัน เช่นคำว่า เบียดเบียด ในปัจจุบัน ในมหาชาติคำหลวงจะใช้แต่เพียงคำว่า เบียด คำเดียวและมีความหมายอย่างเดียวกันว่า "ทำให้ผู้นเเคือรอน" เป็นต้น ปรากฏการณ์ทางภาษาที่เกิดขึ้นนี้คือ ในมหาชาติคำหลวงใช้คำเดียว ในขณะที่ปัจจุบันใช้คำซ้อน คำซ้อนที่มีใช้ในปัจจุบันช่วยให้เข้าใจความหมายของคำเดียวชัดเจนขึ้น ความจำเป็นของการซ้อนคำอาจจะเกิดขึ้นเมื่อมีการติดต่อกับคนต่างถิ่นต่างภาษามากขึ้น และเพื่อให้การสื่อความหมายเป็นที่เข้าใจทั้งสองฝ่าย คำซ้อนจึงเป็นที่นิยมใช้อยู่ในภาษาปัจจุบัน แต่ในมหาชาติคำหลวงถ้อยคำที่ใช้อาจอยู่ในวงแคบ และไม่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดมากนักจึงยังนิยมใช้คำเดียวอยู่

ความจำเป็นอีกประการหนึ่งในการใช้คำซ้อนในภาษาไทยระยะต่อมา อาจเป็น เพราะมีคำที่มีเสียงกลายมาเป็นเสียงเดียวกันอย่างที่เราเรียกกันว่า คำพ้องเสียง มากขึ้น เช่น คำว่า เต่า-เต่า ข่า-ข้า-ฆ่า ใ้-ใ้ ซึ่งคำเหล่านี้ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ออกเสียงต่างกัน ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ในสมัยที่แกมภาษาศัพทมูลวิทยาจะออกเสียงต่างกันด้วยจึงอาจจะใช้ คำเดียวได้โดยไม่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องความหมาย แต่ในปัจจุบันจำเป็นต้องหาคำมาซ้อนเพื่อให้เข้าใจความหมายชัดเจนขึ้น เพราะคำออกเสียงคำเหล่านี้เหมือนกันเสีย แล้ว คำประเภทนี้หาที่พบได้แก่

ป้า

คำว่า ป้า มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ "เป็นป้า" "

ปัจจุบันใช้คู่กับคำ ป้า เป็นคำซ้อนว่า ป้าป้า ในมหาชาติ ๆ ใช้เป็นคำ เกี่ยวในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "เป็นป้า" เช่น ตัวอย่าง "สูงบนเขาป้า บัดนี้ราฟีนองตกค่าฤาเห็นเล่าเลย"

(กุมาร/น.243)

กาจ

คำว่า กาจ มีความหมายตามพจนานุกรม ๆ ว่า "คูราย"

ปัจจุบันใช้คู่กับคำ ราย เป็นคำซ้อนว่า รายกาจ ในมหาชาติ ๆ ใช้เป็นคำ เกี่ยว ในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "คูราย" เช่น ตัวอย่าง "มาจูจะฆ่าเอาแกกาจ ให้พินาศตนตายวายชีวิตในป่านี้"

(ชูชก/น.147)

"สองเจ้าก็มีตนสนนระรวว กลวพราหมณกาจ"

(กุมาร/น.210)

กลัย (ปัจ. เกลี้ย)

คำว่า กลัย มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ชักชวน ทำให้โลเลเสียกัน"

ปัจจุบันใช้คู่กับคำ กล่อม เป็นคำซ้อนว่า เกลี้ยกล่อม ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียวในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ชักชวน" เช่น

ตัวอย่าง "ซึ่งพราหมณ์พลาถตามชาว ควยกลัยกล่าวค่างาม"

(มหาพน/น. 164)

ชวน

คำว่า ชวน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ชวนชวนย เสาะหา แสวงหา"

ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า ชวนย เป็นคำซ้อนว่า ชวนชวนย ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียวในความหมายอย่างเดียวกันคือ "เสาะหา แสวงหา" เช่น

ตัวอย่าง "ไว้ชวนผลาผลมาเป็นภักษ บำเรอภักษแต่พระบาทเทอญ"

(วนประเวศน์/น. 126)

ขาม

คำว่า ขาม มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "คร้าม ย่ำเกรง เกรง กลัว"

ปัจจุบันคำว่า ขาม ใช้คู่กับคำว่า เกรง เป็นคำซ้อน เกรงขาม ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียวในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "คร้าม ย่ำเกรง กลัว" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าซึ่งชุกพราหมณ์ กล่าวบมิขามพรางพรอก"

(มหาพน/น. 168)

"บนนชุกพราหมณ์ไปบมิขามโดยคาน"

(กุมาร/น. 190)

"คุรพราหมณ์อย่าขามแลเข้ามาถึงอาศนาเราอยู่น"

(กุมาร/น. 196)

คำ

คำว่า คำ มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ง่ามไม้ที่ถึงแยกกัน"

ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า คืบ ซึ่งมีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ง่ามต้นไม้ที่
มีกิ่งใหญ่กับต้นแยกต้น" เป็นคำซ้อนว่า คำคืบ ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดี่ยว น่าจะมีความ
หมายอย่างเดียวกัน คือ "ง่ามไม้ที่ถึงแยกกัน" เช่น

ตัวอย่าง "กรรณิกาคำไบสรานก็มี"

(มหาพน/น.178)

แคลน

คำว่า แคลน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ขาด ไร ชักสน"

ปัจจุบันใช้คู่กับคำว่า ขาด เป็นคำซ้อนว่า ขาดแคลน ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดี่ยว
ในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ขาด ชักสน" เช่น

ตัวอย่าง "รากพฤษณผลกรบค ทศความแคลน"

(มหาพน/น.165)

แคลว

คำว่า แคลว มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ว่องไว ชำนาญ คล่องแคล่ว"

ปัจจุบันจะใช้คู่กับคำว่า คล่อง เป็นคำซ้อนว่า คล่องแคล่ว ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็น
คำเดี่ยว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ว่องไว ชำนาญ คล่องแคล่ว" เช่น

ตัวอย่าง "ชื่อแซวแคลวมีแคลวที่อาศรมฤาษี"

(มหาพน/น.188)

ของ

คำว่า ของ มีความหมายตามอริธานศัพท์กัมมัชชก ว่า "เรือน"

ปัจจุบัน คำว่า ของ ที่แปลว่า "เรือน" ใช้คู่กับคำว่า บ้าน เป็นคำซ้อนว่า บ้าน
ของ ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดี่ยวในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "เรือน" เช่น

ตัวอย่าง "หญิงใจแดงดวงกหน้า แลมาตกตำซาของซีพราหมณ์"

(ชุกก/น.133)

ซา

คำว่า ซา มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "นาน ไม่เร็ว ไม่ไว อย่าเพิ่ง
หยาบ ซัว เลว ทราม"

ปัจจุบัน คำว่า ซา ที่แปลว่า หยาบ ซัว เลว ทราม ใ้ช้คู่กับคำ ซัว เป็นคำ
ซ้อนว่า ซัวซา ในมหาชาติ ฯ ใ้ช้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ
"ซัว เลว ทราม" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าพระมารดาซา ใ้ซาชาติจอมกษัตริย์จริง แลพอซา"

(มหाराช/น.314)

คน

คำว่า คน มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "ฝ่าไป ไปข้างหน้าเรื่อยไป"

ปัจจุบัน ใ้ช้คู่กับคำว่า คน เป็นคำซ้อน คนคน หรือ คนกัน ในมหาชาติ ฯ ใ้ช้
เป็นคำเดียวในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ฝ่าไป ไปข้างหน้าเรื่อยไป" เช่น

ตัวอย่าง "เชอซึค้อยครองเอาไป คนคงใหญ่คลาศคล้อย"

(กุมาร/น.205)

ทาน

คำว่า ทาน มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "การให้ สิ่งให้ ทานไว้
กันไว้ สอบหนึ่งสื่อให้ตรงกับคนฉบับ"

ปัจจุบัน คำว่า ทาน ในความหมายว่า "ทานไว้" ใ้ช้คู่กับคำ ทาน เป็นคำซ้อน
ว่า ทานทาน ในมหาชาติ ฯ ใ้ช้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ทานไว้"
เช่น

ตัวอย่าง "รัฐกาจารย์กัฏฐาทานพระราชโองการพระฤๅษีคีน กังงนี้"

(กุมาร/น.203)

นบ

คำว่า นบ มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ไหว นอบน้อม"

ปัจจุบัน ใ้ช้กับคำ นอบ เป็นคำซ้อนว่า นบนอบ ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ไหว นอบน้อม" เช่น

ตัวอย่าง "นำศาไครชากลน นบทานชั้นทุลสนอง"

(วนประเวศน์/น.116)

เบียน

คำว่า เบียน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ทำให้เคื้อครอน รบกวณ"

ปัจจุบัน คำว่า เบียน ใ้ช้กับคำ เบียด เป็นคำซ้อนว่า เบียดเบียน ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ทำให้เคื้อครอน รบกวณ" เช่น

ตัวอย่าง "ดูกรที่ชุก สูงหงหลายบยพอ ด้วยความพ้อโลมขอ กังงนี้"

(ชุก/น.142)

"ล่ำบากบยสองเจ้า หุกขพอเร้าฤาเสบอย โสคเสอย"

(กุมาร/น.238)

ปราย

คำว่า ปราย มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "สาคไถกระจ่ายไป หวาน"

ปัจจุบันใ้ช้กับคำ ไปรย เป็นคำซ้อนว่า ไปรยปราย ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "สาคไถกระจ่ายไป" เช่น

ตัวอย่าง "พระผู้ณทุกชกัเสคัจจาคาค ในคคะฉานดรแล กุจคังงจะเรียรายปรายล่อง
บววบาทเหนือเกลลาฐาติตระกูล อนนญูมาชุนนุมนในที่นนั้น"

(ทศพร/น.5)

แปม

คำว่า แปม มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ระคน"

ปัจจุบัน คำว่า แปม ไข้คู่กับคำ ปน เป็นคำซ้อนว่า ปนแปม ในมหาชาติ ๑ ไข้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ระคน" เช่น

ตัวอย่าง "ภิงสระสโรช แปมมฤตส โทหนมหคชาวดอง สาสีผองสุทฺธิส"

(วนประเวศน์/น.110)

เรน

คำว่า เรน มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ซ่อน แอบ หลบ"

ปัจจุบันไข้คู่กับคำ ซ่อน เป็นคำซ้อนว่า ซ่อนเรน ในมหาชาติ ๑ ไข้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ซ่อน แอบ หลบ" เช่น

ตัวอย่าง "ซงงแสวเหี้ยวรุง เรนกา จีบจอมพฤทษา"

(มหาพน/น.183)

"แล้วกัคนนคนเขาไป เรนในพรนอม"

(กุมาร/น.209)

"อ้าวนนนี้ยามแลง แลงแลนาแม่ ราจะไป เรนแดงโค"

(กุมาร/น.242)

เรื่อน

คำว่า เรื่อน มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "สิ่งที่ปลูกสร้างสำหรับเป็นที่อยู่ ชวคทรง"

ปัจจุบันที่ไข้ในความหมายว่า "ชวคทรง" จะไข้คู่กับคำว่า ราง เป็นคำซ้อน เรื่อนราง ในมหาชาติ ๑ ไข้เป็นคำเดียว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ชวคทรง" เช่น

ตัวอย่าง "ยังมีพราหมณ์คนหนึ่ง เรือนรายฟังกาลังคราษฏรนั้น"

(ชูชก/น.131)

ร่ำ

คำว่า ร่ำ ที่ใช้ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "ร้องไห้" แต่ใน
ความหมายนี้ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ฯ จะปรากฏคำว่า ร่ำไห้ แปลว่า "ร้องไห้รำพันไม่หยุด"

ปัจจุบัน คำว่า ร่ำ ใ้คู่กับคำ ไห้ เป็นคำซ้อนว่า ร่ำไห้ ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็น
คำเดี่ยว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ร้องไห้" เช่น

ตัวอย่าง "วารอยสองกษัตริย์กลวแกช้ชรอกขรรงไป จะร่ำอยู่ในตรพวง บมีย่าเลย"

(กุมาร/น.212)

สลับ

คำว่า สลับ มีความหมายตามพจนานุกรมว่า "ฟัง เเงี่ยหูฟัง"

ปัจจุบันจะใ้คู่กับคำว่า ฟัง เป็นคำซ้อน สลับฟัง ในมหาชาติ ฯ ใช้เป็นคำเดี่ยว
ในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ฟัง เเงี่ยหูฟัง" เช่น

ตัวอย่าง "นางก็สลับสัพพัตตานุโมทนา ก็ลู่แกโสคาปรคิมลแล"

(ทศพร/น.14)

สิน สิน

คำว่า สิน น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า สิน มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า
"เงิน ทรัพย์สิน"

ปัจจุบัน คำว่า สิน ใ้คู่กับคำว่า ทรัพย์สิน เป็นคำซ้อน ทรัพย์สินสิน ในมหาชาติ ฯ
ใช้เป็นคำเดี่ยว น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ เงิน ทรัพย์สิน เช่น

ตัวอย่าง "พราหมณ์ช้ไ้รยามไ้ค้ จึงจะไปแสวงหาสิน ค้วยขึ้นขึ้นขอเอาเล่าแล"

(ชูชก/น.129)

"...เพราะวาจายสินเขาเสี่ย หากจะจ่าน่าจะใ้ไ้บมิไ้ค้"

(ชูชก/น.129)

นาย

คำว่า นาย มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "เบื้อ จืดจาง คลายจาก ความผูกพัน คลายจากความรัก"

ปัจจุบัน ใ้ช้กับคำ เบื้อ เป็นคำซ้อนว่า เบื้อนาย ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียวกันจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "เบื้อ หรือ เอื้อนระอา" เช่น

ตัวอย่าง "ชี้หน้าทวนนายพลาจ ทัพราหนณพลาจตามชาว"

(มหาพน/น.164)

หลาม

คำว่า หลาม มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ลัน ลาม ทวม นอง"

ปัจจุบันใ้ช้กับคำ ลัน เป็นคำซ้อนว่า ลันหลาม ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียวกันจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "มากมายเหลือประมาณ" เช่น

ตัวอย่าง "อันหลามเหลืออ่าน ทุกอย่างยานยรยงสินธุ์"

(ชูชก/น.144)

"เตาปลาหลามเหลือแหลกมี"

(มหาพน/น.178)

ไ้

คำว่า ไ้ มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "รองควยความเจ็บปวดหรือ เสียใจ"

ปัจจุบันใ้ช้กับคำว่า รอง เป็นคำซ้อน รองไ้ ในมหาชาติ ๓ ใช้เป็นคำเดียวกันในความหมายอย่างเดียวกัน คือ "รองไ้" เช่น

ตัวอย่าง "เขาก็ไ้พิลาปลาลศกราบกรุณา"

(วนประเวศน์/น.101)

"พราหมณ์ครั้นเห็นนาง ไ้ ไปพลางกลิ้งกลิ้ง กัลลิกถาม"

(ชูชก/น.135)

นอกจากนี้ ในมหาชาติ ฯ ยังปรากฏที่ไ้คำว่า รองไ้ เป็นคำซ้อนด้วย เช่น
ตัวอย่าง "เมื่อนั้นสองกุมารกุมารี ทนแก่พราหมณ์ตีบมิได้ รองไ้ แลนหนีพลาง โสคแล"

(กุมาร/น.224)

อก

คำว่า อก มีความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "อกเอา ทนเอา"

ปัจจุบันไ้คู่กับคำว่า ทน เป็นคำซ้อน อกทน ในมหาชาติ ฯ ไ้เป็นคำเดียว
น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ "ทน" เช่น

ตัวอย่าง "ไ้ไ้จะคอยอกเอาการกมหน้า ขอเป็นข้าแม่เพรางาย นั้นเจ้า"

(ชูชก/น.136)

3.2 คำบางคำในมหาชาติคำหลวงไ้เป็นคำเดียว แต่ปัจจุบันไ้เป็นคำหลายพยางค์

คำในมหาชาติคำหลวงบางคำไ้เป็นคำเดียว ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่า คำเหล่านั้นเป็นคำที่ไ้เป็นปรกติในภาษา แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปไ้มีการเพิ่มพยางค์ให้มากกว่าเดิม เพราะคำเดียวเหล่านั้นอาจไปพ้องกับคำอีกคำหนึ่งซึ่งมีความหมายต่างกัน ความจำเป็นในการเพิ่มพยางค์จึงเกิดขึ้นเพื่อมิให้สับสนในการสื่อความหมาย เช่น ในมหาชาติคำหลวงไ้
คำว่า ป่วย เป็นคำเดียวในความหมายว่า "ไม่มีประโยชน์" ในระยะต่อมาคำดังกล่าวอาจจะไปพ้องกับคำว่า ป่วย ที่มีความหมายว่า "ไม่สบาย มีอาการไ้ จึงจำเป็นต้องเพิ่มพยางค์
การ เข้าข้างหลังคำว่า ป่วย ไ้ในความหมาย "ไม่มีประโยชน์" เป็น ป่วยการ เป็นต้น
การเพิ่มพยางค์เข้ากับคำเดียว บางคำจะเพิ่มเข้าข้างหน้า แต่บางคำอาจจะเพิ่มเข้าข้างหลัง
คำประเภทนี้เท่าที่พบในมหาชาติคำหลวงได้แก่

กัก

ตัวอย่าง "ชั้นกักคำพระราชกุมารไ้ใหญ่ คุณคงชายชายววกกักคำตัวไ้ชาคนัน"

(กุมาร/น.216)

คำว่า กัก ตามตัวอย่างนี้จะใช้ในความหมาย "กำหนดค่าตัว" ปัจจุบันจะใช้ พิกัก ในความหมายเดียวกัน

กว่า

ตัวอย่าง "เชอญ่ท้าวธมาทรงธรรมิศ ลียงกษัตริศโรยธรรม กว่าพลพรรคชาวเจต ลุประเทศ ท้าวสญชัย เพื่อจะไปถวายนมัสการบเกล้าขอโทษเจ้าใจบุญ"

(วนประเวศน์/น.111)

คำว่า กว่า ตามตัวอย่างนี้จะมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า จนกว่า ใน ปัจจุบัน

ชวัก

ตัวอย่าง "ชวักชวนนชาดตกดิน อยู่แล"

คำว่า ชวัก ตามตัวอย่างนี้ ปัจจุบันใช้ มะชวัก ในความหมายเดียวกัน คือ "ต้นไม้ชนิดหนึ่ง ผลกลมแป้นมีรสเปรี้ยว ๆ หวาน ๆ"

คยง (ปัจ. เคียง)

ตัวอย่าง "อันว่ากูชาพพวักภูธรหงหลาย ก็คยงคำรัสตรัสตรา ฐุสารอรรธโอวาท"

(วนประเวศน์/น.115)

คำว่า คยง ตามตัวอย่างนี้จะมีความหมายว่า "รู้" ปัจจุบันจะใช้ เคียงสา ใน ความหมายเดียวกัน

นมัส

ตัวอย่าง "...กว่าพลพรรคชาวเจต ลุประเทศท้าวสญชัย เพื่อจะไปถวายนมัสการบเกล้าขอโทษเจ้าใจบุญ"

(วนประเวศน์/น.111)

คำว่า นมัส ตามตัวอย่างนี้จะมีความหมายว่า "การเคารพ การไหว้" ปัจจุบันจะใช้ นมัสการ ในความหมายเดียวกัน

นาศ

ตัวอย่าง "บุญแห่งเจ้าจักนาศ จากอวาตเวียงอินทร์"

(ทศพร/น.17)

"ครันนุทโทให้นาศ ก็เอาลุกรักราชแก้วกุมมา"

(กุมาร/น.238)

คำว่า นาศ ตามตัวอย่างนี้^๑จะมีความหมายว่า "เสื่อม ทำลาย" ปัจจุบันจะใช้ พินาศ หรือ วินาศ ในความหมายเดียวกัน

ป่วย

ตัวอย่าง "สู้อย่าป่วยไปขอโทษ กักรกษัตริย์ไกรธดาวย"

(วนประเวศน์/น.112)

"สู้อย่าป่วยให้กินเมือง"

(วนประเวศน์/น.113)

คำว่า ป่วย ตามตัวอย่างนี้^๑จะมีความหมายว่า "ไม่มีประโยชน์" ปัจจุบันจะใช้ ป่วยการ ในความหมายเดียวกัน

พลับ

ตัวอย่าง "ตระการพลับ กับหมากหาค คาชคุมอม หอมคุมงาม"

(มหาพน/165)

คำว่า พลับ ตามตัวอย่างนี้^๑มีความหมายตรงกับคำว่า มะพลับ หรือ ลูกพลับ ในปัจจุบัน คือ "ต้นไม้พวกหนึ่งคล้ายตะโก ผลมีรสฝาดเฝื่อนหวาน"

ยอง

"ลบบัดอันอ่อนกลดยง พักพุนพยง ส่วลียยอง"

(มหาพน/น.173)

คำว่า ยong ตามตัวอย่างนี้ น่าจะมีความหมายว่า "สุกใส" ซึ่งปัจจุบันจะใช้ ยong ในความหมายเดียวกัน

roy

ตัวอย่าง "roy ปี่สางสางยักษ์แปรเพศมลักมาเป็นพราหมณ์มั่ง"

(มหาราช/น.313)

คำว่า roy ตามตัวอย่างนี้ น่าจะมีความหมายว่า "เห็นจะ ทำจะ" ปัจจุบันจะใช้ ชะroy ในความหมายเดียวกัน

hom

ตัวอย่าง "โหนhomขาวถอง สาลิมองสุทไส"

(วนประเวศน์/น.110)

คำว่า hom ตามตัวอย่างนี้ น่าจะมีความหมายว่า "สะอาด มองใส" ปัจจุบันจะใช้ homจอก ในความหมายเดียวกัน

4. คำในมหาชาติคำหลวงที่ยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นปัจจุบัน

คำบางคำในมหาชาติคำหลวงไม่มีใช้ในภาษากรุงเทพ ฯ แต่มีใช้ในภาษาถิ่นบางถิ่น คือ ภาษาถิ่นอีสาน ภาษาถิ่นเหนือ หรือภาษาถิ่นใต้ เหตุที่เป็นเช่นนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่า ในสมัยที่มีการแต่งมหาชาติคำหลวงครั้งแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถนั้น คำเหล่านี้ อาจจะเป็นคำซึ่งมีใช้ร่วมกันในถิ่นต่าง ๆ ทั้งในภาคกลางและภาคต่าง ๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไป คำที่ใช้ในภาคกลางได้กลายรูป เสียง หรือความหมายไปบ้าง หรือนำคำอื่นมาใช้แทน เพราะรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่างชาติ หรือมีความนิยมที่เปลี่ยนไป คำเดิมจึงสูญไม่มีใครรู้จัก แต่ในภาษาถิ่นต่าง ๆ ในภาคอื่น ๆ ยังคงใช้คำเหล่านี้เนื่องจากห่างไกลจากอิทธิพล หรือสิ่งที่จะทำให้ภาษากลายไป ดังนั้นภาษาถิ่นอื่นจึงเก็บคำเก่าไว้ได้มากกว่า ที่ใช้ในภาคกลาง คงมีที่กล่าวไว้ว่า "จากหนังสือเก่า ๆ จะพบคำเป็นจำนวนไม่น้อยที่ไม่ปรากฏใช้ในภาษาไทย

ปัจจุบันการสืบสาวหาที่มาของคำเหล่านี้ก็ต้องอาศัยคนจากภาษาถิ่น เพราะภาษาไทยถิ่นบางถิ่นยังคงรักษารูปเสียงและความหมายไว้ได้" ¹

อีกประการหนึ่ง การที่มีกวีหลายท่านแต่งมหาชาติคำหลวง ดังปรากฏในตำนานมหาชาติว่า "สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีรับสั่งให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิตยในกรุงศรีอยุธยาแปลแต่ง (มหาชาติคำหลวง) เมื่อปีชวด จุลศักราช 844 พ.ศ. 2025" ² จึงอาจเป็นไปได้ว่ากวีเหล่านั้นมาจากถิ่นต่าง ๆ หรือเป็นผู้ที่คุ้นเคยกับภาษาถิ่นและนำคำภาษาถิ่นมาใช้ในการแต่ง คำภาษาถิ่นจึงปรากฏในมหาชาติคำหลวง คำประเภนี้เท่าที่พบได้แก่

กบอกหัว

คำว่า กบอกหัว น่าจะมีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "กระโหลกหัว" เช่น ตัวอย่าง "อีกกบอกหัวมึงกูจะเผา กูจะกลาเอาชวบนหัวมึงออกแล"

(ชชชก/น.152)

คำว่า กบอกหัว ตามตัวอย่างนี้ ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน แต่ออกเสียงเป็น บบอกหัว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, "ภาษาจีนและภาษาไทยถิ่นเป็นประโยชน์เพียงใดในการค้นคว้าที่มาของคำไทย", (วิทยานพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2489), หน้า 3 (พิมพ์คัด).

² "ตำนานมหาชาติคำหลวง", มหาชาติคำหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์ไท, 2460), หน้า (3).

กัลเวา

คำว่า กัลเวา¹ มาจากคำว่า เวา น่าจะมีความหมายตามพจน. อีสาน²
ว่า "พูด กล่าว คุย" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าสมเด็จเจ้านครราชบุรีก็ทรงพระราชนิพนธ์เพลงกลอนว่า กัลเวา แก่
พระเจ้าจอมกษัตริย์คันทองงัน"

(มหาราช/น.312)

คำว่า เวา ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นอีสานแปลว่า "พูด กล่าว" เช่น อ๋ามา
มาเวาให้ทีใจหลาย แปลว่า "อ๋ามาพูดให้ทีใจมาก"

กว่า

คำว่า กว่า มีความหมายตรงตามพจนานุกรม ว่าเป็น "ไป" เช่น
ตัวอย่าง "ที่จำแลงบให้เหลียว เร่งเร็วเครือวจำกว่า"

(กุมาร/น.231)

¹ คำว่า กัล เป็นหน่วยหน้าศัพท์ของคำอีสาน กัลเวา ประเภทหน่วยผสมสนธิภาษา
ชนิตคองหน้าทีและความหมาย [ดู เสาวรัตน์ คาราวงษ์, "คำผสมและที่มาของหน่วยผสม
ในภาษาไทย", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2518 , หน้า 251)] .

² พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2515)
ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เมื่ออ้างถึงความหมายใน "พจน. อีสาน" จะหมายถึง
พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับนี้.

คำว่า กว่า ยังมีใช้ในภาษาไทยใหญ่ปัจจุบันแปลว่า "ไป" เช่น กว่า ล้อย ๆ แปลว่า "ไปช้า ๆ" และในภาษาอากหมคำว่า กว่า ออกเสียงเป็น กา ใช้ประกอบคำว่าไป เช่น ไปกา แปลว่า "ไต่ไป"- เทียบไต่กับคำว่า คลาโคล ²

ขบ

คำว่า ขบ มีความหมายตามพจน. อีสานและพจน. ดินไต ³ ว่า "กัด" เช่น ตัวอย่าง "หงิ้งวันหงิ้งวานกับขบ เหลือบเหลือตบกับคอม โสคเลอย"

(กุมาร/น.200)

คำว่า ขบ ปัจจุบันยังคงมีใช้ตรงกันทั้งในภาษาถิ่นเหนือ ภาษาถิ่นอีสาน และภาษาถิ่นไต เช่น เสือขบ แปลว่า "เสือกัด"

หมายเหตุ คำว่า ขบ ยังคงมีใช้ในภาษากรุงเทพ ฯ ในความหมายว่า "กริยาที่กัดของแข็ง" แต่ไม่ใช่เป็นกริยาของสัตว์ที่กัดคน

¹ บรรจบ พันธุเมธา, "ลักษณะภาษาไทยใหญ่เทียบกับภาษาไทยกรุงเทพ ฯ", สังคมศาสตร์ปริทัศน์ (ฉบับพิเศษ, 14 ธันวาคม 2517, พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย), 155.

² ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 31.

³ พจนานุกรมภาษาถิ่นไตฉบับชั่วคราว (สงขลา : วิทยาลัยครูสงขลา, 2514)
ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เมื่ออ้างถึงความหมายใน "พจน. ดินไต" จะหมายถึง พจนานุกรมภาษาถิ่นไตฉบับชั่วคราว ฉบับนี้.

ชวน (ปัจจุบัน)

คำว่า ชวน มีความหมายตามพจน.อีสานและพจน.ไทยวน¹ ว่า "ชั่ว" เช่น
ตัวอย่าง "ชวิคชวนชากคกคิน อยู่แล"

(กumar/น.230)

คำว่า ชวน ปัจจุบันยังคงมีใช้ตรงกันในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่น เช่น ภาษาถิ่นเหนือ
ใช้ว่า ชวนบวมวง แปลว่า "ชั่วบวมวง" ในภาษาถิ่นอีสาน ใช้ว่า ชวนหมากไม้ในคองคากคิน
แปลว่า "ชั่วผลไม้ในคองมากมาย" และในภาษาถิ่นใต้ เช่น ชวนลูกมวง แปลว่า "ชั่วมะม่วง"
คำว่า ชวน นี้ ในภาษาถิ่นใต้อย่างไรบ้างจะออกเสียงเป็น ชวน

ชวิค

คำว่า ชวิค ในพจน.อีสาน แปลไว้ว่า "เก็บ งัก ชอนชั้น ชิค กัว" และใน
พจน.ถิ่นใต้ แปลไว้ส่วนหนึ่งว่า "เชิกชั้น"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ชอนชั้น เชิกชั้น" เช่น

ตัวอย่าง "ตาชวาชวิคเบื่องบน ตาชายสลนตกคว่าแล"

(กumar/น.226)

คำว่า ชวิค ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น ลมหัวคว่าหัวชวิค แปลว่า
ลมหัวคะมำ และในภาษาถิ่นใต้ เช่น ปากชวิค แปลว่า ปากเชิกชั้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เมธ รัตนประสิทธิ์, พจนานุกรมไทยวน-ไทย-อังกฤษ (2508).

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เมื่ออ้างถึงความหมายใน "พจน.ไทยวน" จะหมายถึง
พจนานุกรมไทยวน-ไทย-อังกฤษ ฉบับนี้.

ขยว (ปัจ. เขี้ยว)

คำว่า ขยว น่าจะมีความหมายตามพจน. อีสานว่า "ไปอย่างรีบร้อน" เช่น
ตัวอย่าง "ต่งงใจอุหมาย ทานนี้แครงเคี้ยว คั้นคำขยว จักชอส์กอัน"

(มหาพน/น.167)

คำว่า เขี้ยว ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นอีสานแปลว่า "ผ่ามา" เช่น เขี้ยว คำ
เขี้ยว คั้นมา แปลว่า "ผ่ามาทั้งคั้น"

นอกจากนี้คำว่า เขี้ยว ยังมีใช้ในภาษาไทยเวียงจันทน์และภาษาไทยนุง แปลว่า
"เร่งรีบ" เช่น เขี้ยว เฮ็ด แปลว่า "รีบทำ" ¹

ครว

คำว่า ครว น่าจะมีความหมายตามพจน. อีสานว่า "หลัง ไหล ริน" เช่น
ตัวอย่าง "อันว่าชุกหน้าตาครวกล่าวแค้นางพราหมณ์คั้งนี้"

(ชุกก/น.136)

คำว่า ครว ในภาษาถิ่นอีสานมีใช้แต่ในคำประพันธ์ เช่น ครวครวหน้า (กลอน)
แปลว่า "นำคำไหลอาบหน้า" และในภาษาถิ่นใต้อีกยังมีใช้ในภาษาพูด เช่น นำตาครว แปลว่า
นำตาไหล

คลอง

คำว่า คลอง น่าจะมีความหมายตามพจน. อีสานว่า "รอย ทาง" เช่น
ตัวอย่าง "เชอญชเสกัจโดยคลองทิสกภาค"

(วนประเวศน์/น.116)

¹ ชอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 31.

"ท้าวธกัเสด็จข้ามพงพี พนพิถียคลองแคบนั่น"

(วนประเวศน์/น.121)

คำว่า คลอง ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น อีตลิวสองคลองสิบสี่ แปลว่า "จาวีตลิวสอง ทาง (หลักการปกครอง) สิบสี่ประการ และยังมีใช้ในภาษามอญแปลว่า "ทาง" เช่น วาคลอง แปลว่า วัทาง ¹

หมายเหตุ คำว่า คลอง ที่แปลว่า "ทาง" ในภาษารุงเทพ ฯ ยังมีใช้ในสำนวนว่า "ท่านองคลองธรรม"

คอบ

คำว่า คอบ ในพจน.อีสานแปลไว้ว่า "เวียนไปบรรจบถึงกัน" และในอภิธานศัพท์กัญชุก แปลไว้ว่า "1. รอบ 2. คู่มอง 3. บอกลา"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "บอกลา" เช่น

ตัวอย่าง "พราหมณ...กสพายตุงไถ่ไต่กับบาตนลมอมแล ก็ท่ำประทักษิณสามรอบ คอบ อมิตตาเมียบนแลแล้ว พราหมณชุก นำตาทกชู่เช็ด เคอระคยวเค็จตนไปปลยวแล"

(ชุก/น.140)

คำว่า คอบ ในภาษาถิ่นอีสานใช้ในความหมายว่า "บอก" เช่น ไปลามาคอบ แปลว่า ไปลามาบอก

¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้ทาง ฯ เล่ม 4..., หน้า 252.

คยค (ปัจ. เคียก)

คำว่า คยค น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานและพจน.ไทยยวน ว่า "โกรธ"
เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าอมิตตาพราหมณี ไฉนคคี่เขาค่า...ก็เอากลอมน้ำกรคคคยคในใจ
หญิงหญิง"

(ชชชก/น.135)

"บัดนี้ท้าวธรมมิไค คยคแก่พระสรรรเพชญ์เลอย"

(ชชชก/น.150)

คำว่า เคียก ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ แต่ออกเสียงว่า เกียก เช่น
เกียกหื้อไผมา บอจจา แปลว่า "โกรธใครมาจึงไม่พูกจา" และมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น
มาเคียกบเขาแท แปลว่า "ทำไมโกรธนานัก"

คุง

คำว่า คุง น่าจะใช้ในความหมายตามพจน.อีสานว่า "ตรามเท่าถึง จค" เช่น
ตัวอย่าง "เดาคุงเหือคุงโครง"

(ชชชก/น.149)

คำว่า คุง ยังมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น หลังลายคุงงอน หัวคุงงอน¹
แปลว่า "หลังลายจคทายทอย หัวคุงงอนจคทายทอย"

จ้ง (ปัจ. จ้ง)

คำว่า จ้ง ในพจน.อีสานแปลไว้ว่า "ยืนไว้ เหนียวไว้ ยั้ง ฟั้ง" และในพจน.
ไทยยวน แปลไว้ว่า "งค ยั้ง พัก หยุด"

¹ พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, หน้า 90.

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "พัก หยุด ยั้ง" เช่น
ตัวอย่าง "ธกัเสถ์จั้งจรก ในคัมภีร์มาหนับรรพตสถาน เป็นอาทิวารวันหนึ่งแล"

(วนประเวศน์/น.120)

คำว่า จั้ง ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า "หยุด" เช่น เต็บจั้งบั้ง
กะอิกกา แปลว่า เดินไม่หยุดไม่ยั้งก็เหนื่อยล้า และมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน แต่ใช้ในความหมาย
ว่า "ฟัง" เช่น พ่อแม่เป็นที่จั้ง แปลว่า พ่อแม่เป็นที่ฟัง

จยค (ปัจ. เจียค)

คำว่า จยค น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า จี ซึ่งเป็นคำของคนเฝ้าส่วยในจังหวัด
สุรินทร์ ศรีสะเกษ แปลว่า "ไป" เช่น จีจางอาจิง เจาแห่เนียค แปลว่า "ไปว่าจางข้าง
มาแห่นาค" นอกจากนี้ คำว่า เจียค อาจจะเป็นคำเดียวกับคำว่า เจิก ในภาษาอีสาน ซึ่ง
มีความหมายว่า "ร่อน เรวอน" เช่น นกเขามินเจิกลง แปลว่า "นกเขามินร่อนลง" ¹

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "ไป หรือ ร่อน" เช่น
ตัวอย่าง "ยุ่งงงเหอยหายคยค ลอบร้ายจยคจรหนี"

(มหาพน/น.165)

ชวง ชวงไซ

คำว่า ชวง ในพจน.อีสานให้ความหมายไว้ว่า "รับไซ้ มักพูดว่า ชวงไซ้ หรือ
ไซ้ชวง เช่น ชาชวงไซ้ = ทาสรับไซ้"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "ทาสรับไซ้" เช่น
ตัวอย่าง "มั้งจั้งรำฟังถึงชยหญิงชาย ชวง เทอญ"

(ชูชก/น.138)

¹ คำอธิบายของ นายพิฑูร มลิวัลย์ หัวหน้าฝ่ายปริยัติปกครอง ข้าราชการประจำกอง
ศาสนศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

"ไว้จะหาสองกษัตริย์มาให้ เป็นขวางไข้ขึ้น เล่าเหตุ" (กุมาร/น.212)

ในภาษาถิ่นอีสานคำว่า ขวางไข้ แปลว่า "ทาสรับไข้" เช่น เป็นข้าขวางไข้นาน
 แท่หลี่ แปลว่า "เป็นทาสรับไข้นานเหลือเกิน"

ชาซอน

คำว่า ชาซอน ในหนังสือหลักภาษาไทยพยัพแปลไว้ว่า "งาม" และในพจน.
 อีสานมีคำว่า ชะซอน แปลว่า "งาม สดใส"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "งาม สดใส" เช่น
 ตัวอย่าง "มีรูปโฉมโนมพรรณ สองเสมอกันชาซอน ชาวคก่อนคองยั้งนี้"

(มหาราช/น.308)

คำว่า ชาซอน ปัจจุบันมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า "งาม" มักใช้ในคำประพันธ์
 เช่น "คืนมีไอชะซอน เนื่ออวนอนณิวนวล" ¹

เชือกเขา

คำว่า เชือกเขา น่าจะใช้ในความหมายตามพจนานุกรม ฯ ว่า "เถาว์ลัย" เช่น
 ตัวอย่าง "อันว่าเชือกเขาใส่แขงชด มีราชเอารสทงสองอน เชือกนั้นน้กกาลหยอนหลุย
 จากมือ ลมอมแล"

(กุมาร/น.224)

"ส่วนชูกาจารยกัตีราชกุมารสองกษัตริย์ เชือกเขามีมือไป โสดแล"

(กุมาร/น.241)

¹ พระธรรมราชาวัตร, เรื่องเดิม, หน้า 148.

คำว่า เชือกเขา ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ เช่น พอไปป่ามาก ก็เอา เชือกเขามา โดย แปลว่า "พอไปป่ามากก็เอาเงาวัวมัดมาด้วย" ในภาษาถิ่นอีสานมีคำว่า เครือเขา แทนมีใช้คำว่า เครือ คำเดียวแปลว่า "เงาวัวมัด" เช่น ลายคอกลายเครือ หมายถึง "ลายคอกลายเงา"

ขาว

คำว่า ขาว จะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "ไขว้คว่ำ" เช่น ตัวอย่าง "เมื่อนั้นเงาลินลาตาเหลือก ถือปลายเชือกขาวตาม คกรองแล"

(กุมาร/น.223)

คำว่า ขาว ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า "คว่ำ ไขว้คว่ำ" เช่น บากขาว เอาไค้สองแขนน้อยนอน แปลว่า "เขาก้คว่ำสองแขนของนางไค้"

ไชรแซร

คำว่า ไชรแซร ไม่ปรากฏในพจนานุกรมฯ แต่มีผู้สันนิษฐาน¹ ว่า คำ ไชรแซร น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า ซอแซ ที่ใช้ในภาษาถิ่นอีสานแปลว่า "ชุมนุมกัน รวมกัน" เช่น

ตัวอย่าง "หมู่ไทรราเตือนแต่ง แลร้อยแห่งทุกทาน คงเต็มสุรายานไชรแซรให้กินแต่ เค็มใจ"

(มหाराช/น.331)

คำว่า ซอแซ ที่ใช้ในภาษาถิ่นอีสานปัจจุบัน เช่น พวกเด็กมาซอแซกันอยู่ แปลว่า พวกเด็ก ๆ มาชุมนุมกันอยู่

¹ คำอธิบายของนายพิฑูร มลิวัลย์.

ควง

คำว่า ควง ใช้เป็นทั้งคำนามและลักษณนาม น่าจะมีความหมายตามพจน. อีสานว่า "คอก" เช่น

ตัวอย่าง "ปานนนเจรอกจรงใจก็มี กิ่งควงไบบานขึ้นก็มี" (มหาพน/น. 177)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า ควง ใช้เป็นคำนามแปลว่า "คอก"

"อันว่ากระไทยชายผู้หนึ่งคำคมก็ ลึกก็ถ้อยบวบลวง ทั้งสองควงมาในที่นั้น"

(มหाराช/น. 305)

ตามตัวอย่างนี้ คำว่า ควง เป็นคำลักษณนามแปลว่า "คอก"

ในภาษาถิ่นอีสาน คำว่า ควง ใช้เป็นทั้งคำนามและลักษณนามเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นคำนามแปลว่า "คอก" บางทีใช้กับคำว่า คอก เป็น ควงคอก เช่น ควงคอกไม้หอม เท้าหัวคอง แปลว่า "คอกไม้หอมเท้าปาว" และเมื่อใช้เป็นคำลักษณนามปัจจุบันจะใช้เป็นลักษณนามของสิ่งกลม ๆ แกลม ๆ เช่น มีคสองควง เข็มสองควง แต่จะไม่ใช้กับคอกไม้

คอน

คำว่า คอน น่าจะมีความหมายตามพจน. อีสานว่า "ขาว" เช่น

ตัวอย่าง "สองเสมอกันชาซอน ขาวคอนคองยั้งนี้" (มหाराช/น. 308)

คำว่า คอน ในภาษาถิ่นอีสานแปลว่า "ขาว" เช่น หัวคำไปคอน หัวคอนนำหลัง แปลว่า หัวคำไปคอน หัวขาวไปที่หลัง

คยค (ปัจ. เคียด)

คำว่า คยค จะมีความหมายตามพจน. ไทยยวนว่า "ตอย จี้ ขบ" เช่น

ตัวอย่าง "ยุ่งงเหอยหายคยค ลอบรายจยจจรหนี" (มหาพน/น. 165)

คำว่า เคียด ซึ่งปรากฏในพจน. ไทยยวน ปัจจุบันไม่นิยมใช้ในภาษาถิ่นเหนือ จะใช้คำว่า ขบ มากกว่า ในภาษาถิ่นอีสานมีคำว่า คาด แปลว่า "ตอย กัด ใช้เป็นคำกริยาของยุ่ง บุงราน" เช่น ไม่มียุ่งมาคาดมาเคียด แปลว่า "ไม่มียุ่งมากัด" จากตัวอย่างนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่า คำว่า เคียด เป็นคำเดียวกับคำว่า คาด ¹

¹ คำอธิบายของ นายพิทุร มลิวัลย์.

กระพอง (ปัจ. กระทบ)

คำว่า กระพอง น่าจะมีความหมายตามพจนานุกรมเชมร-ไทย¹ ว่า "หนองสระ"

ตัวอย่าง "พระราชกุมารทั้งสอง ก็เฝ้ารอกชอกซอนในกระพอง แลน้ำบงควาวบวบึงเกล้า"
(กุมาร/น.210)

คำว่า กระทบ ปัจจุบันในภาษาถิ่นใต้ใช้ว่า กระทบ หรือใช้เป็นคำเดี่ยวว่า พัง ในความหมายเดียวกัน เช่น ไปตักน้ำในพัง แปลว่า ไปตักน้ำในสระ

ทอ

คำว่า ทอ น่าจะมีความหมายตามพจนานุกรมว่า "สู้รบ" เช่น
ตัวอย่าง "แม่ศัตรูประมาณควยพนน ทนถึงหมิ่นถึงแสนแดนถึงล้าน อาจปองปานเคชคย
สู้ทอลยวทอลลาว" (มหาราช/น.326)

"...ก็จะทอทาวแยงยุทธิใหญ่" (วนประเวศน์/น.113)

คำว่า ทอ ปัจจุบันมีใช้ในภาษาอีสาน เช่น เด็กไปเที่ยวทอไก่อ² แปลว่า เด็ก
อุ้มไก่อเที่ยวตระเวนไปหาคุ้ ภาษาเวียงจันทน์เรียก ไก่อทอ³ และในภาษาไทยใหญ่ ทอ
แปลว่า "รบ ทำสงคราม"⁴

ทาน

คำว่า ทาน น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "พูด เจาจจา" เช่น
ตัวอย่าง "อันว่าพระวินายก คิลกโลโลกสวรรย ก็ทานโดยพระสูตรตรันคิรปิฎก"
(ชุกก/น.131)

คำว่า ทาน ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น บากลาวทานกับนารตงงแพง
แปลว่า "เขาพูดกับนาง"

¹ พจนานุกรมเชมร-ไทย ฉบับพระยาอนุমানราชชน เล่ม 1 ก-ค, (พระนคร : จงเจริญการพิมพ์, 2517), หน้า 184.

² ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, ภาษาถิ่นในวรรณคดีไทย (เอกสารประกอบการศึกษา วิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2514), หน้า 4.

³ ซอนกลิ่น พิเศษสกุลกิจ, เรื่องเดิม, หน้า 30.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ทูป

คำว่า ทูป น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "กระท่อม กระทอบ ประรำ"

เช่น

ตัวอย่าง "เหตุท้าวรเพื่อยฟ้า พลไพร่ข้าขับชยว เคอระเค็จคยวค้วยลुक เมียบแก้วปลุกไมตรี
เป็นฤาษีสารูป ไปตั้งทูปกันเขา อยู่แล"

(ชอุก/น.142)

คำว่า ทูป ปัจจุบันยังคงมีใช้ทั้งในภาษาถิ่นเหนือ ภาษาถิ่นอีสาน และภาษาถิ่นใต้
ในความหมายว่า "กระทอบ กระท่อม"

แตก

คำว่า แตก น่าจะมีความหมายตามพจน.ถิ่นใต้ว่า "กระเสือกกระสน" เช่น

ตัวอย่าง "บพิตรพลเกล้า ข้าเห็นพราหมณแตก มาถึงชาวกาลังคราษฏรฤา"

(กุมาร/น.198)

คำว่า แตก ปัจจุบันยังคงมีใช้ตรงกันทั้งในภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นใต้ เช่น
ปลาแตกขึ้นบก แปลว่า ปลากระเสือกกระสนขึ้นบก

ทราน

คำว่า ทราน พจน.ไทยยวนเขียน ชาน แปลว่า "เคินหน เหาะ เคินฟ้า ลอยไป
ในอากาศ"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "เหาะ ลอยไปในอากาศ" เช่น

ตัวอย่าง "ปานนมนีนกนามอิน ตรีทรานหัตคินทร คียบคันไลยเวหา"

(มหาพน/น.185)

คำว่า ชาน ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือแต่จะใช้เป็นคำกริยาของคน ไม่ใช่
กับนก เช่น ฤาษีชานมาในอากาศ พระอินทร์ชานมาในอากาศ แปลว่า ฤาษีเหาะมาใน
อากาศ พระอินทร์เหาะมาในอากาศ

ทราว

คำว่า ทราว พจน. ดินไตเขียน ซาว แปลว่า "แอบดู แอบมอง คือ แอบเข้าไป
ไม่ใหญ่ตัว"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "แอบ" เช่น
ตัวอย่าง "นายพรานคอยทราว ¹ ทราว เข้าใกล้ แทบคนไม้ที่พราหมณ์ อยู่นั่น"
(ชูชก/น. 147)

ในภาษาถิ่นไต คำว่า ซาว แปลว่า "แอบ" เช่น หนุ่มสาวคุยกันในที่ลับตาคน
มีกันไปซาวแล แปลว่า หนุ่มสาวคุยกันในที่ลับตาคน มีคนไปแอบมอง

ทา ถ่า

คำว่า ทา ถ่า น่าจะมีความหมายตามพจน. อีสาน และพจน. ดินไตว่า "รอ
คอย" เช่น

ตัวอย่าง "พระโพธิสัตว์เสด็จนั่งอยู่ทา เสด็จแลหายจาก อันจะมาสู่พระองค์นั้นนฤตา คือ
ชายผู้หนึ่งมักกินเหล้า แลเหล้ามีทันปาก ออกอยากถ่าคุดล ไซ้เมียตนไปครหาค
ใส่จะชาครอน ๆ อยู่นั่น"

(กุมาร/น. 195)

คำว่า ถ่า ปัจจุบันยังคงมีใช้ภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่นในความหมายว่า "รอ คอย"
เช่น ในภาษาถิ่นอีสานใช้ว่า ทาแนเคอ แปลว่า คอยควยนะ ภาษาถิ่นเหนือ เช่น ไปทา
เป็นพอง แปลว่า "ไปก็รอเราบ้าง" และภาษาถิ่นไตใช้ว่า ถ่าบาง แปลว่า คอยบาง

¹ คำว่า ทราว ในที่นี้แปลว่า "คอย ๆ ยอบตัวคลานเข้าไป" กู ประเสริฐ
ณ นคร, "อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง" ภาษาและหนังสือ 11 (มีนาคม, 2517), 85.

บก

คำว่า บก น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "งวค แห่ง ลดลง พร่อง"

เช่น

ตัวอย่าง "คยรลประไพ**บก** บูรโณทกบบาง เซอญฐเสคัจกลางสรงสนาน"

(วนประเวศน์/น.117)

ในภาษาถิ่นอีสานคำว่า บก แปลว่า "งวค แห่ง ลดลง พร่อง" เช่น น้ำบกแล้ว
แปลว่า น้ำลดแล้ว

บาย

คำว่า บาย น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "จับ" เช่น

ตัวอย่าง "ท้าวชบมีฐู บมิเห็นตูซ้า ที่เถ้า**บาย** จ่าไปน้าท้าว"

(กุมาร/น.227)

ในภาษาถิ่นอีสาน คำว่า บาย แปลว่า "จับ" เช่น บายแขน แปลว่า จับแขน

ไปล

คำว่า ไปล ในภาษาถิ่นอีสานใช้คู่กับคำว่า ปละ เป็น ปละไปล และมีความ
หมายตามพจน.อีสานว่า "ปลอยไว้ ทิ้งไว้"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายอย่างเดียวกับคำว่า ปละไปล คือ "ทิ้ง
ละทิ้ง" เช่น

ตัวอย่าง "พระราชบิดาสมพลไพร่ ชับกุ**ไปล**เมืองมา"

(วนประเวศน์/น.114)

ปัจจุบันคำว่า ปละไปด ในภาษาถิ่นอีสานใช้ในคำกลอนเท่านั้น เช่น ปละไปด ออกหม่อมไว้ทุเรธาาง ห่างสะเหิน¹ ส่วนคำว่า ไปด ยังมีใช้ในภาษาพูดมักใช้คู่กับคำว่า หลบ แปลว่า กลับไปกลับมา เช่น หลบปิ่นหลบไปด

ปก

คำว่า ปก น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "คลุม" เช่น
ตัวอย่าง "ปากบนปกคำ ลินลล่ำลายไหล ออกแล"

(กุมาร/น.226)

คำว่า ปก ในความหมายว่า "คลุม" ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่น เช่น ในภาษาถิ่นเหนือว่า ไบทองแห่งปกหญาคา แปลว่า ไบทองแห่งคลุมหญาคา ภาษาถิ่นอีสานว่า ดมปกหุ แปลว่า ดมคลุมหุ และในภาษาถิ่นใต้ว่า เอาผ้าปกหั่ว แปลว่า เอาผ้าคลุมหั่ว

พริบ

คำว่า พริบ น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า พืบท ซึ่งมีความหมายตามพจน.ไทยยวนว่า "กระพริบตา" เช่น

ตัวอย่าง "ดูรูปทองท่งแห่งภักตราแบ่งบงกช ใสสคอยูรองรอง ตั้งคาแลลิ้มพริบสอง
งามสับสรรพางค เพ็อลกชนางนามใค"

(มหाराช/น.308)

คำว่า พืบท ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาเหนือ แปลว่า "กระพริบตา" และในภาษาถิ่นอีสานจะพบแต่ในคำประพันธ์ เช่น พืพระเนตร แปลว่า กระพริบตา

¹ พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, หน้า 272.

พลวก

คำว่า พลวก น่าจะมีความหมายตามพจน. ดั้งเดิมว่า "ลัม" เช่น

ตัวอย่าง "เมื่อนั้นชุกพรหมณ ไปวามบสควก คีนเพลงพลวกก็สศุค เจากัโหมทรุค
เทาลมกมหนาในฉั้นแฉน ทักอนแฉนคินคาน บรายนน" ¹

(กุมาร/น.224)

คำว่า พลวก ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นใต้ แปลว่า "ลัม โคน" เช่น ลมพัด
ตนกลวยพลวก แปลว่า ลมพัดตนกลวยลม ¹

ผาย

คำว่า ผาย ในพจน.อีสาน แปลว่า "หวาน ปราย" และในพจน.ไทยวน
แปลว่า "ซัด ปราย โปรย โผย โรย หวาน"

ในมหาชาติ ๓ น่าจะใช้ในความหมาย "โปรย หวาน" เช่น

ตัวอย่าง "อินทรก็ผายให้ตก เต็มตรบัต หน้าวงงษัตริย์ เบื้องบูรพมุลมากปลากบัคจิมทิส
หายคลวง"

(นคร/น.386)

คำว่า ผาย ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า "หวาน" เช่น ชวานา
ผายขาว แปลว่า ชวานาหวานขาวในที่แห่งแลง ถ้าหวานขาวในที่นาปรกติ จะใช้คำว่า
หวานขาว เหมือนภาษากรุงเทพฯ ๓

แพง

คำว่า แพง มีความหมายตามพจน.อีสาน "สงวน หวง มีราคามาก" ซึ่งไม่ตรงกับ
บริบทที่ใช้ในมหาชาติกล่าวลวง มีผู้สันนิษฐาน ²ว่าน่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า แพง ที่ใช้ใน
ภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า "เหมือน คลาย" เช่น

¹ พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ฉบับชั่วคราว, หน้า 375.

² คำอธิบายของนายพิทุร มลิวัลย์.

ตัวอย่าง "สองเจ้าแพงเกศรา แกพอผู้จะปราถนาเป็นพระพุทธรันน" (กุมาร/น.215)

คำว่า แพง ที่แปลว่า "เหมือน คล้าย" ในภาษาถิ่นอีสานจะมีใช้แต่ในคำประพันธ์

ฟงแพว

ในพจน.อีสาน มีคำว่า ฟ้ง แปลว่า "รียบ ค่วน รุกี้รุกกรน มักใช้คู่กับคำว่า ฟ้าว เป็น ฟ้งฟ้าว = รียบรอน"

ในมหาชาติ ฯ คำว่า ฟงแพว น่าจะเป็นคำเดียวกับ ฟ้งฟ้าว ในความหมายว่า "ค่วน รียบ" เช่น

ตัวอย่าง "ความโคท้าวสอนสงง ข้าเถาฟงแพวกลวว กว่าขึ้นแล"

(กุมาร/น.209)

คำว่า ฟ้งฟ้าว ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น อย่าฟ้ง อย่าฟ้าวหลาย แปลว่า อย่ารียบรอนนัก และใช้ในภาษาถิ่นเหนือ เช่น จะฟ้งฟ้าวไปไหน แปลว่า จะรียบไปไหน

มัก

คำว่า มัก น่าจะมีความหมายตามพจนานุกรมฉบับต่าง ๆ ดังนี้ ในพจน.อีสาน แปลไว้ว่า "ชอบ พอใจ รักเกี่ยวกับเพศ" และพจน.ไทยยวน แปลไว้ว่า "ชอบ"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "ชอบ พอใจ" เช่น

ตัวอย่าง "ผู้มมหาชนทงหลายกริวโกกรช ก็กล่าวแก่พราหมณ คึงงนี้ว่ามิงจะมักตายธา"

(ชูชก/น.142)

"พระโพธิสัตว์ เสด็จนั่งอยู่ท่า เลงแลหายากก อันจะมาสู่พระองค์นันนธา คือ ชายผู้หนึ่งมักกินเหล้า แลเหล้ามีทันปาก"

(กุมาร/น.195)

คำว่า มัก ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นอีสานและในภาษาถิ่นเหนือ ในภาษาถิ่นอีสานใช้ได้สองกรณี คือ ถ้าใช้เกี่ยวกับอาหาร แปลว่า "ชอบ" เช่น มักลาบ มักก้อย

แปลว่า ชอบลาย ชอบก้อย ถ้าใช้เกี่ยวกับคน คำว่า มัก จะหมายถึง "รักในลักษณะชู้สาว" เช่น ชายมักหญิง แปลว่า ชายรักหญิง และต่างจากคำว่า ฮัก ซึ่งใช้ในกรณีความรักที่ผู้ใหญ่ มีต่อเด็ก เช่น พ่อฮักลูก ในภาษาถิ่นเหนือ คำว่า มัก ใช้ในความหมายว่า "ชอบ ชอบกิน" เช่น พ่อมักทุเรียน แปลว่า พ่อไม่ชอบกินทุเรียน

เมื่อ

คำว่า เมื่อ ตรงกับคำว่า เมื่อ ซึ่งมีความหมายตามพจน.อีสานและพจน.ไทยยวน ว่า "กลับ กลับไป" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าผู้ดูแลยวดลาคนในพนาลัยต้องพิถิงกาจล ก็ะบอกคัมลบบินาน หัรสถิตยสถาน ประเทศ แก่ทานผู้จะไปอยู่เชอญพระนเรศทาวธเมื่อเมือง ท่านนั้น"

(ชอุท/น.152)

คำว่า เมื่อ ยังมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น เมื่อบ้านหรือยัง แปลว่า กลับบ้าน หรือยัง และในภาษาถิ่นเหนือ เช่น จะเมื่อเมื่อใด แปลว่า จะไป (หรือจะกลับ) เมื่อใด

ไมคอง

คำว่า ไมคอง พจน.ถิ่นใต้ แปลว่า "ไม้ตะพค ไม้สำหรับขว้างปายาวราวศอกเศษ ส่วนมากเป็นไมกลมไขปลายกลม" และในพจน.อีสาน มีคำว่า ไมคองเทา แปลว่า "ไม้เทา"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "ไม้สำหรับขว้างปา" เช่น

ตัวอย่าง "ฝูงมหาชนทังหลายกริ้วโกรธ ก็กล่าวแก่พรหมณคองนี้ ว่ามึงจะมักตายดา ก็มีมือถือไมคองกอนคิน"

(ชอุท/น.152)

คำว่า ไมคอง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นใต้ เช่น เอาไมคองมาลิวลูกม่วง แปลว่า เอาไมคองมาขว้างมะม่วง ส่วนในภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นอีสานจะใช้คำว่า คอง คำเดียว แปลว่า "ไม้" เช่น ในภาษาถิ่นเหนือใช้ว่า ชโมยเอาคองบุบหัวลุงแดง

แปลว่าขโมยเอาไม้ที่หัวลงแดง และในภาษาถิ่นอีสานใช้ในคำพังเพยว่า ถิ่มค้อน กลายหมากมั่ว¹
แปลว่า ขวางไม้ไม้ถูกมะม่วง

ยกย่าง

คำว่า ยกย่าง น่าจะมีความหมายตามพจน.ไทยยวนและพจน.ถิ่นใต้ ว่า "เดิน
ยกเท้าก้าวไป" เช่น

ตัวอย่าง "เจ้ายกย่าง ออกพนพางบรรณศาลนนน"

(วนประเวศน์/น.106)

คำว่า ยกย่าง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่นที่ใช้ในภาษาถิ่นใต้ เช่น
จำจิติจำใจ ยกย่าง ไปไหนหัวใจอย่าลืม ในภาษาถิ่นเหนือ คำว่า ยกย่าง หมายถึง "เดิน
แบบมีลีลา" มักใช้เฉพาะพระเทศน์ เช่น องค์นี้เจ้ายกย่างสู่อาศรม และในภาษาถิ่นอีสาน
คำว่า ยกย่าง ใช้ในคำประพันธ์ เช่น ยกย่างก้าว ก้าวย่างลีลา แปลว่า เดินไป

ยั้ง

คำว่า ยั้ง น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานและพจน.ถิ่นใต้ "คงอยู่ มี" เช่น

ตัวอย่าง "ผลาหารยั้งมาก" และ
"ยั้งงน้อยเหยยหายคยค"

(มหาพน/น.165)

คำว่า ยั้ง ปัจจุบันยังคงมีใช้เป็นกริยาอาการในภาษาถิ่นเกือบทุกถิ่น ในความ
หมายอย่างเดียวกันว่า "คงอยู่ มี อยู่" เช่น ในภาษาถิ่นเหนือว่า พอยยั้งกอล แปลว่า พอยยั้ง
อยู่หรือไม่ ในภาษาถิ่นอีสานว่า ชาวยั้งบ แปลว่า ชาวมีใหม่ และในภาษาถิ่นใต้ว่า ยั้งหอยา
ไม่ แปลว่า มีหรือใหม่

¹ ชวนพิศ อธิรัตน์, เรื่องเดิม, หน้า 228.

ยาย

คำว่า ยาย น่าจะมีความหมายตามพจน.ไทยยวนว่า "เรียงราย" เช่น
ตัวอย่าง "ดิ่งลมดิ่งเลกจับรวกเรียงราย ยายอยู่ข้างดาชีสม"

(มหาพน/น.181)

คำว่า ยาย ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ เช่น เอาใบทองไปยายไว้กลาง
แจ่ง แปลว่า เอาใบทองไปเรียงรายไว้กลางแจ่ง และมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น เอา
ของยายกันไว้ แปลว่า เอาของเรียงรายไว้

ย่า

คำว่า ย่า น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "เกรง กลัว เคารพ นับถือ"
เช่น

ตัวอย่าง "รอยมิ่งย่าชีหน้าหนวด นึกบวชควยคมคีวี แต้กอนตา"

(ชูชก/น.134)

คำว่า ย่า ในภาษาถิ่นอีสานแปลว่า "เกรง กลัว เคารพ นับถือ" เช่น มั่นบ

ย่างย่าย่าง

คำว่า ย่าย่าง น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสาน ว่า "ลักษณะของที่ห้อยย้อย
ลงมาเป็นจำนวนมาก" เช่น

ตัวอย่าง "ไม้มี่ผลต่าง ๆ ย้อยย่าย่างสุกใสทุกแห่งโสศ"

(วนประเวศน์/น.101)

"มขวิคความวงชอย ย่าย่างหอยคอกคองถือ"

(มหาพน/น.173)

คำว่า ย่าย่าง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า
"ห้อยย้อย" เช่น ในภาษาถิ่นเหนือ ใช้ว่า ใบไม้ย่าหะย่าย่าง แปลว่า ใบไม้ห้อยย้อยอยู่
และใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น หมากม่วงหอยย่าย่างอยู่ แปลว่า มะม่วงหอยย้อยอยู่

เยย

คำว่า เยย น่าจะเป็นคำเดียวกับคำว่า เยยะ ซึ่งมีความหมายตามพจน.ไทยยวนและพจน.อีสานว่า "ท่า แสคง" เช่น

ตัวอย่าง "งานพราหมณ์หนักมันก็เอา งานพราหมณ์เบา มันก็สู้ บมีอจ เยยซู้ ท่าคคู้แก พราหมณ์"

(ชอุทก/น.130)

คำว่า เยยะ ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ แปลว่า "ท่า" เช่น เยยะเวียก เยยะกาน แปลว่า ท่างานท่าการ

ลาย

คำว่า ลาย น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกับในพจน.ไทยยวนและพจน.อีสานว่า "โกหก หลอกหลวง เปลี่ยนแปรไปจากความจริง" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าคนจรรจา ลาย กล่าวสองฝ่ายให้คู่อี และจะปานพญาชีในโลกลบมีโสศเลอย"

(กุมาร/น.211)

คำว่า ลาย แปลว่า "โกหก หลอกหลวง" ยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ เช่น คน ลาย แปลว่า คนชอบโกหก และมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น อายามา ลาย แปลว่า อายามาโกหก

ลิวลี

คำว่า ลิวลี น่าจะมีความหมายอย่างเดียวกับที่ใช้ในภาษาถิ่นอีสานว่า "ไกล แสนไกล" เช่น

ตัวอย่าง "บพิตรอันว่าเขาวงกฏอยู่ไกล แต่ ลิวลีแล"

(วนประเวศน์/น.101)

"อันว่าหนทางที่เขาจะไป คูไกลนักแลนาพี ลิวลีพันประมาณ"

(กุมาร/น.248)

ในภาษาถิ่นอีสานคำว่า ลิวลี แปลว่า "ไกล แสนไกล" มีใช้แต่ในคำกลอน ไม่ใช้ในภาษาพูด เช่น เดินคงเข้าคิริ ลิวลี แปลว่า เดินเข้าไปไกลแสนไกล

แลง

คำว่า แลง ในอภิธานศัพท์ต้นฉบับแปลไว้ว่า "เคินล็คเลาะ" และมีผู้สันนิษฐาน¹ ว่า คำว่า แลง ที่ปรากฏในปริบทตัวอย่างข้างล่างนี้น่าจะเป็นคำเดียวกับ แยง แปลว่า "แลดู" เพราะตัว ล กับ ตัว ย ในภาษาถิ่นอีสานมักจะใช้แทนกันได้ เช่น คำว่า เลี้ยงผา อาจเป็น เยียงผา ก็ได้ เป็นต้น โดยอาศัยแนวเทียบนี้ คำว่า แลง ในที่นี้น่าจะเป็นคำว่า แยง แปลว่า "แลดู" เช่น

ตัวอย่าง "เจ้าก็หายเครื่องทองหลาย เป็นต้นว่า กุณิแลชรแลง แลง อาศรมบท แล
กำสศไปป่าแล"

(กุมาร/น.193-4)

คำว่า แยง ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นอีสาน เช่น แยงแว่น
แปลว่า ส่องกระจก

แลน

คำว่า แลน น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานและพจน.ถิ่นใต้ว่า "วิ่ง" เช่น
ตัวอย่าง "พรหมณโคใจกาจ ที่เราราชพยงตีวาว จำแลนแล"

(กุมาร/น.242)

"สองเจ้าก็แลนหลักไปจากสถานพุนพี หนันนน"

(กุมาร/น.210)

คำว่า แลน ปัจจุบันมีใช้ในภาษาถิ่นอีสานและภาษาถิ่นใต้ แปลว่า "วิ่ง" เช่น
เด็กแลน แปลว่า เด็กวิ่ง ส่วนในภาษาถิ่นเหนือจะออกเสียงเป็น ลัน เช่น จะไปลันจะตาว
แปลว่า ออกไปวิ่งเดี๋ยวจะลม

หมายเหตุ ในภาษากรุงเทพฯ คำว่า แลน ใช้ในความหมายว่า วิ่ง เช่น
เดียวกัน แต่ใช้เป็นกริยาของยวดยานพาหนะ เช่น รถแลน เป็นต้น จะไม่ใช้กับคน

¹ คำอธิบายนายพิฑูร มลิวัลย์

ไลลา

คำว่า ไลลา ในพจน.อีสานมีคำว่า ไล แปลว่า "ปล่อย ละทิ้ง ละเลย ลืม ไลลา ก็ว่า"

มหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "ละทิ้ง" เช่น

ตัวอย่าง "รูปข้างไลลาอยู่ บัดนี้ราพื้นองทองงู จะลาไป แลณาเจ้า"

(กุมาร/น.243)

ในภาษาถิ่นอีสานปัจจุบัน นิยมใช้คำว่า ไลลา ที่แปลว่า "ละทิ้ง" ในคำกลอน เช่น อย่ามาไลลาถึงกลางคองกลางป่า แปลว่า อย่ามาละทิ้งกันไว้กลางคองกลางป่า

เวน เวนเคน

คำว่า เวน และ เวนเคน น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "มอบ มอบให้ ถวาย" เช่น

ตัวอย่าง "เจ้าก็เวนวราชสองกระษัตริย์ แก่พระราชฤาษีสีหิ โสคแล"

(กุมาร/น.194)

"นายนักการมายณนแลน นั้บทรัพย์มาให้แก่พราหมณ์...สิ่งสินเวนเคนมาก
อย่าให้ยากใจพราหมณ์สักสิ่งเลย"

(มหाराช/น.316)

คำว่า เวน และ เวนเคน ปัจจุบันยังมีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น เวนชาวพระ แปลว่า ถวายชาวพระ มอบเวนเคนชาวไทพระ แปลว่า ถวายชาวพระ และในภาษาถิ่นเหนือมีคำว่า เวน ใช้ เช่น เวนทาน แปลว่า ให้ทาน เวนตี้ แปลว่า ให้ที่ เวนหื้อ แปลว่า มอบให้

สับ

คำว่า สับ ในภาษาถิ่นต่าง ๆ มักออกเสียงเป็น สูป ดังที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับต่าง ๆ ดังนี้

พจน.อีสาน สบ แปลว่า "สวม สบ ถั่ว"

พจน.ไทยยวน สบ แปลว่า "สวม ใส่"

คำว่า สบ ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมายว่า "สวม" เช่น

ตัวอย่าง "พราหมณ์ก็กุมเกือกเลือกสบ กบกับตีนคนใหม่นั้น โสกลแล"
"ตีนเถาสบสองเกือก ตากลับเกลือกมยงเมียบ แมนนน"

(ชอุท/น.140)

คำว่า สบ ยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ เช่น สบเกือก สบหมวก แปลว่า สวมรองเท้า สวมหมวก แต่จะไม่ใช้คำว่า สบ กับ เสื้อ และกางเกง และในภาษาถิ่นอีสานใช้ว่า เอาแหวนสบถอย เอาสร้อยสบคอ แปลว่า เอาแหวนสวมที่นิ้วถอย และเอาสร้อยสวมคอ

หึ่ง

คำว่า หึ่ง ในภาษาถิ่นต่าง ๆ จะออกเสียงเป็น เหิง น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานว่า "น่าน" เช่น

ตัวอย่าง "อันว่ากษัตริย์ทรงส่งพระองค์ เสด็จข้ามคองคดหึ่ง ถึงเมืองท่าวชเสด็จบูรยาทร
ออกแล้ว จากเมืองแก้วพระสรวิเพชญ์ภูธร อันชื่อเขตอุคครเมืองมิ่ง"

(วนประเวศน์/น.104)

คำว่า หึ่ง บ้างในภาษาถิ่นออกเสียงเป็น เหิง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ เช่น ไปจาดเหิง แปลว่า ไปเสียนาน ในภาษาถิ่นอีสาน เช่น มาแต่เหิงแล้ว แปลว่า มา
นานแล้ว

เหง

คำว่า เหง น่าจะมีความหมายตามพจน.ถิ่นใต้ว่า "หีบ ขม" เช่น

ตัวอย่าง "ราคาความรัก หากมาหนักหนาออก เพียงแพพกมาทับทบเหงบาคาคาง"
(ชชก/น.132)

คำว่า เหง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาดินไต่ แปลว่า "ทับ" เช่น รถเหงแมว
แปลว่า รถทับแมว

โหง

คำว่า โหง น่าจะมีความหมายตามพจน.ไทยยวนว่า "โยน" เช่น

ตัวอย่าง "กูจะตักหัวมิ่งโหงลงจากค้ำไม้"

(ชชก/น.149)

คำว่า โหง ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาดินเหนือ แปลว่า "โยน" เช่น ละฮอน
เล่นโหงสตาจค์ แปลว่า เด็กเล่นโยนสตาจค์

ฮอย

คำว่า ฮอย ในพจน.อีสานแปลไว้ว่า "ล่อ เพิ่มเชื้อ" และในอภิธานศัพท์กัณฑ์
ชชก แปลไว้ว่า "โห"

ในมหาชาติ ฯ น่าจะใช้ในความหมาย "เพิ่ม" เช่น

ตัวอย่าง "กูกรฮอย ฮอย สู่หงหลายบยบพอ ฮอย ความพอโลมขอ ค่งนี้ เพราะฮให้ทานบมิ
ฮอย สิ่งฮอยเอาบุญ มากแล"

(ชชก/น.142)

คำว่า ฮอย ปัจจุบันยังคงมีใช้ในภาษาดินอีสาน แปลว่า "เพิ่มเชื้อ" เช่น ไม้
ฮอยไฟ แปลว่า ไม้เชื้อไฟ

ฮ้อน

คำว่า ฮ้อน น่าจะมีความหมายตามพจน.อีสานและพจน.ไทยยวนว่า "หยุด"

เช่น

ตัวอย่าง "ทางเขาระเขาชนองไพร มีชลไหลบเอือน"

(วนประเวศน/น.118)

คำว่า เอือน ปัจจุบันยังคงมีใช้ตรงกันในภาษาถิ่นเหนือและภาษาถิ่นอีสาน คือ มักใช้กับ ฝน เช่น ฝนยังบเอือน แปลว่า ฝนยังไม่หยุด

5. คำในมหาชาติคำหลวงที่ไม่มีใช้ในปัจจุบัน

คำบางคำในมหาชาติคำหลวงเป็นคำที่ไม่มีใช้ในปัจจุบัน คำเหล่านี้อาจเรียกได้ว่าเป็นคำโบราณหรือโบราณศัพท์ เช่นคำว่า กรโต ในมหาชาติคำหลวงแปลว่า "เคย" ปัจจุบันไม่ใช่คำว่า กรโต แต่จะใช้คำว่า เคย แทน เป็นต้น คำประเภทนี้เท่าที่พบในมหาชาติคำหลวงได้แก่

กรโต

คำว่า กรโต มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โบ) เคย" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "แลคนกรโตจรูจักหนา"

(ชุกก/น.150)

"กรโตสรอยสรพุกยวเกล้า บัดนี้ยกยวเชือกเคลาคลอร่า แลนาเจ้า"

(กุมาร/น.243)

"เจ้าก็กทำการ อันกรโตปฏิบัติ แต่พระโพธิสัตว์แตกอนนน"

(กุมาร/น.194)

กระชอม

คำว่า กระชอม มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โบ) มาก ใหญ่" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "ผึกกาคกองกระชอมก็มี"

(มหาพน/น.178)

กระแบ

คำว่า กระแบ มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โบ) กระบิ ขึ้น ส่วน" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "ชี้แมลงวนนเหลือแล่ ทุกกระแบเนื้อมเห็น เปลา่เลอย"

(กุมาร/น.226)

คำว่า กระแบ น่าจะกลายเสียงมาเป็นคำว่า กระบิ ในปัจจุบัน

กลา

คำว่า กลา มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ควัก แหวะ แหวะ" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "อึกกบอกรหววมึงก็จะผา กูจะกลาเอาชวนนหววมึงออกแล"

(ชูชก/น.149)

กลึง

คำว่า กลึง มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "เลือกสรร" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าพระพรโคทองงผองสืบสิ่ง แลพี่แกกลึงให้แล้ว แกนางนองแก้วแกน กัลยาณี"

(ทศพร/น.25)

กว่าขึ้น

คำว่า กว่าขึ้น มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โบ) ยิ่ง ยิ่งนัก" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "ซาเห็นรมชมพู ทรูรัตนพิศาลตรงตระการกว่าขึ้นแล"

(ทศพร/น.6)

"มพิตร อันว่าเขาวงกัจลปรมาณ อยู่ทรูรัตนสถานกว่าขึ้นแล"

(วนประเวศน/น.100)

คลอง

คำว่า คลอง มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "เรือน ตำหนัก" ปัจจุบันไม่มี
ที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "อินทรทัตยาให้ตกเติมตรับคันทน์นางงกษัตริย์ เบื้องบูรพมุลมาก ปรากฏัดจิมทัย
คลองแห่งวงงหลวงเรือนราช"

(นครกัณฑ์/น.386)

เครียด

คำว่า เครียด มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "รีบไป ไป" ปัจจุบันไม่มี
ที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "ท้าวเครียดทูดชาว บอกกล่าวห้องหิมพานต์"

(วนประเวศน์/น.111)

"ที่จำแลนบให้หลยว เร่งเรวเครียดจำกว่า"

(กุมาร/น.250)

แครงเครียด

คำว่า แครงเครียด พจนานุกรม ๓ ให้ความหมายว่า "(โย) แรงเรียว" และ
อภิธานศัพท์กัณฑ์มหาพน ให้ความหมายว่า "รีบเร่ง" เมื่อพิจารณาจากบริบทในตัวอย่าง
แล้ว น่าจะแปลว่า "รีบเร่ง" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ ดังนี้ เช่น

ตัวอย่าง "ท่านนี้แครงเครียด คั้นคำชำเขี้ยว จักขอสักอัน"

(มหาพน/น.167)

แ่ง

คำว่า แ่ง มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โย) ตัว" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้
แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "บพิตรในเมื่อชาทรงครรรค์ในเมืองมรตยมานุชยนั้น...มีทางทองสรุแหบ
อรรแดงแนบนอยงามแงนน"

(ทศพร/น.23)

"อันว่าพระสาถยราชหงหลาย ก็ใช้เด็กชายชาวเมืองหมบ่าว แลเด็กหญิงถาว
ชาววงก็ดี อันกันมยงทักแท้ ให้แ่งแ่งคองตามกนไปเปนอาทิล"

(ทศพร/น.3)

ตรงอง (ปัจ. ทรระงอง)

คำว่า ตรงอง มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "จอง" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้
แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ ดังนี้ เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าพระมหาสัตัวก็คองตาตรงอง ซึ่งชนของมรรคาที่มีผู้จะมานัน โสคแล"

(กุมาร/น.196)

ทรบัต (ปัจ. ทรระบัต)

คำว่า ทรบัต มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ประเดี้ยว บัดใจ ทันใด"
ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "ชก้นำราชกุมารสองกษัตริ ไปทรบัตบมินาน ถึงสถานอาศรมบทนัน"

(กุมาร/น.218)

ทรแบน (ปัจ. ทรระแบน)

คำว่า ทรแบน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ทิ้งลง ตกลง โดลง"
ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "งอกข้างเขาผาแฉ่น ควงทรแบนปานงาม กวาชันแล"

(กุมาร/น.231)

"เด้าก็๋องโอนแอน ลมตรแบ่นตาไถ ไปเล้าแล"

(กุมาร/น.244)

"เติ่นเติ่นตรแบ่นนกเอียงแอน หวายหว่ายไมตรสมสรร"

(มหาพน/น.182)

ทรายไทร

คำว่า ทรายไทร ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ๑ แต่ในอภิธานศัพท์กัณฑ์ชูชก แปลไว้ว่า "บรรยาย พรรณนา" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "จงชพรานไพร ฟงกุทรายไทร กลาวรา"

(ชูชก/น.151)

เตียมแต

คำว่า เตียมแต ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ๑ ในอภิธานศัพท์กัณฑ์ชูชกแปลไว้ว่า "ตั้งแต่" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "เตียมแตอมิตคาคาให้หาศ"

(ชูชก/น.139)

คำว่า เตียมแต เป็นคำที่เคยใช้มาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย เช่น
"พี่เตียมแตอยู่ตายจากเตียมแตยังเล็ก"¹

คำว่า เตียมแต น่าจะกลายเสียงมาเป็น ตั้งแต่ ในปัจจุบัน

¹ คำ ของค้ำวรรณ, คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 (พระนคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2514), หน้า 2.

ตุณฑาน

คำว่า ตุณฑาน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ข่มขี้" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้
แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "พระมหญิงมีโอมอาน ตุณฑานให้ชายกลัวววยขอบแล"

(กุมาร/น.206)

ถนถถัน (ปัจ. ถะถนถะถัน)

คำว่า ถนถถัน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "หยาบซ่า" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้
มีแต่คำว่า สตุล ซึ่งแปลว่า "หยาบ ซำซ่า เลวทราม" คำว่า ถน และ สตุล น่าจะเป็น
คำเดียวกัน ส่วนคำว่า ถัน น่าจะเป็นคำที่นำมาซ้ำเพื่อเสียง ในมหาชาติ ๓ มีที่ใช้ดังนี้ เช่น

ตัวอย่าง "ครันนไคยีนคคิพราหมณณกรรจคำถนถถันมีอจแล แกลงกล่าวผาคคองงนน"

(กุมาร/น.209)

ถาว

คำว่า ถาว มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "รุนหนุม รุนสาว" ปัจจุบันไม่มี
ที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "เด็กหญิงถาวชาววยงกคิ..."

(ทศพร/น.3)

"ยางทรายลคิลถาว"

(กุมาร/น.230)

ทรู ทรู

คำว่า ทรู หรือ ทรู มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ลากไป คร่าไป"
ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "คองถาหาวทเลงคองอยู่ ให้เถาทรูไป คองนี้" (กุมาร/น.226)
"บัดนี้เถาทรูชวยไปแล นามเธา" (กุมาร/น.243)

คำว่า ทรู หรือ ทรู นี้ อาจกลายเสียงมาเป็นคำว่า ถู (ถู๊) (ถู๊) ในสมัยปัจจุบัน

(ส) ทำเนื่อปร

คำว่า สทำเนื่อปร ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ๑ ในอภิธานศัพท์กัณฑ์วนประเวศน์
สันนิษฐานว่าเป็นคำเดียวกับ ทำเนปร แปลว่า เป็นต้น และคำว่า ทำเนปร มีคำอธิบายใน
อธิบายคำบางคำในหลักที่ 38 ว่า "เป็นภาษาเขมรโบราณและไทยโบราณ แปลว่า "เป็นต้น
เป็นต้นว่า"¹ ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "เปรมประชากรเกษตร อันมีประภทสทำเนื่อปร ชนชัญญาหารพระหาไชย
ไกรค้วยแก้วเกือบกอง เงินแลทองกว่าโกฏิ"

(วนประเวศน์/น.105)

เทง

คำว่า เทง มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "(โบ) ทูบ เคาะ" ปัจจุบัน
ไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าพระมหาสัตว์กัถามเพื่อว่าคึกคื่น ก็นนอนใครแลมาเทงทวารพระกุ่มีกูคั้งนี้"
(กุมาร/น.192)

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, "อธิบายคำ", ประชุมจารึก
ภาคที่ 3 ประมวลจารึกที่พบในภาคเหนือ ๑, หน้า 37.

หยน หยร (ปัจ. เทียร เทียร)

คำว่า หยน หรือ หยร มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "ยอม ล้วนแล้วไปควย" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "จุดคำเนอรถวนหน้าแห่งยาจก อันตกตื่นมาเหลือแล แต่ทิศต่าง ๆ หยนแห่งเห็นเนื่อง ในเมืองเชตุครนครรัตนราชธานี" (กุมาร/น.197)

คำว่า หยน ในที่นี้จะแปลว่า "ยอม"

"อันว่าอมาตยครนนไถยีนความ แห่งพราหมณทูลในสนาม คองนี้ ก็จะมีนทาพระมหานุรุษราช หยรประกาศคาถา คองนี้"

(มหाराช/น.310)

คำว่า หยร ในที่นี้จะแปลว่า "ยอม"

"อันว่าข้าขอไปรค นักโทษเทียรทุจริตนั้น" (ทศพร/น.22)

คำว่า เทียร ในที่นี้จะแปลว่า "ล้วนแล้วไปควย"

บงงเหตุ

คำว่า บงงเหตุ มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โบ) ประมาท" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าเถาชีไรไล้เปรค บงงเหตุก็ลำดับนับเงินทองของแก้ว"

(มหाराช/น.316)

บ่าบวง

คำว่า บ่าบวง มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "บนบาน เช่นสรวง บูชา" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "มาเราจะบ่าบวงไหว เทพคาให้รู้ความทุกขที่ ราพีศา"

(กุมาร/น.248)

บาดง

คำว่า บาดง มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "(โบ) คนเคินหมาย
คนนำข่าวสาร ผู้สื่อสาร นักรบ ฯลฯ" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น
ตัวอย่าง "อันว่ากูนี้เป็นบาดงแหงไซ้ สารส่งให้มาทูลข่าวแล"

(ชอุทก/น. 151)

ประกก

คำว่า ประกก มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "แตกร้าวกัน วิวาทกัน"
ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "ความข้เลาะถนนก้จแรก ความประกกถนนก้จริน"

(วนประเวศน์/น. 113)

ปลาก

คำว่า ปลาก มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "(โบ) ที่ ฝ่าย ซ้าง" ปัจจุบัน
ไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "อ้อพล่ควยจิ้นจาม พราหมณชวารามัญ อันที่ไสยไทเทศ นานาเพศทุกปลาก"

(วนประเวศน์/น. 105)

ผงร

คำว่า ผงร มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ทรงไว้" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่
มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "ท้าวธกัจะอัญเชิญลูกพงาพญาธรรม์ เพื่อจะให้ถวัลย์ราชประเพณี สืบสันคคีศรี
สุริยวงษคำรงโลกาการ ผงรควยทศพิชราชธรรม์ บนนเทหาทุกขแห่งพระองค์
ปิตุราช"

(นครกัณฑ์/น. 362)

พรอก

คำว่า พรอก มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "บอก พูด" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "อันว่าซึ่งชุกพรากหมณ กล่าวบมิขามพรากพรอก" (มหาพน/น.168)
 "บพิตรโดยลูกท้าวชวา ทนชาคาทองพนนหนึ่งแล จึงให้ชวาเป็นช้อย แก่พรากหมณ
พรอกพรอยเพรา ชองชวานี้"
 (มหาราช/น.315)

พรวงพรวง

คำว่า พรวงพรวง มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "พุกยกยอ" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "คองจริงท้าวชจับจ่าย ให้เร่าง่ายเปันทาน ให้แก่พรากหมณพรวงพรวงหวาน
 ขอทวบ้านทุกทวาร โสคแล"
 (กุมาร/น.242)

พิพเทหา (ปัจ. พรเทหา)

คำว่า พิพเทหา มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "มาก ยิ่ง" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "หมูหนึ่งพาศควยสพนน หมูหนึ่งกนควยเหล็กหลอ กอควยเหล็กหลาย แสงดู
 พรายพิพเทหา"
 (มหาราช/น.324)

พีนพอง

คำว่า พีนพอง มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โบ) มากมาย" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "ท้าวธกัจะโหดสิ่งสินพันพองอยู่ถางงนอนกินแกแล"

(กุมาร/น.208)

พุน

คำว่า พุน มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "โกรธเป็นไฟ" ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "โทษบพิตรท้าวธกัพุน คุณอันชอบท้าวธบเห็น"

(วนประเวศน์/น.12)

ภกโก

คำว่า ภกโก ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ๓ แต่ในอภิธานศัพท์ค้นฉบับแปลไว้ว่า "ลำบาก" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "คูกรลุงพราหมณาภกโก อยยวดูงไถธเห็น้อยหนัก"

(กุมาร/น.198)

ภูล

คำว่า ภูล ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ๓ ในอภิธานศัพท์ค้นพิมพ์หาพบให้คำแปลไว้ว่า "เกิด ในไตรภูมิพระร่วง ใช้ พูนเกิด" ปัจจุบันไม่มีใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "มีเข่าฝ้างแลมมานบพักทำกัมาภูลเองควยอคูย เกชพระ"

(มหาพน/น.187)

ยัว อยัว

คำว่า ยัว มีความหมายตามพจนานุกรม ๓ ว่า "(โย) เหย้า" หมายถึง "ที่อยู่" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๓ เช่น

ตัวอย่าง "ในที่ยัวอยู่กลางคอง แห่งพระองค์พระราชาบิดาคนใด"

(มหाराช/น.312)

"อันว่าคนผู้ใดในแหล่งหล้า อนนเป็นข้าหญิงชายอยู่กับยิว แห่งภูผู้เป็นท้าว
แทนธรณี"

(กุมาร/น.235)

หมายเหตุ คำว่า ยิว หรือ อยิว น่าจะกลายเสียงมาเป็นคำว่า เหี้ย
ในปัจจุบัน

ยิว (ปัจ. เยี้ยว)

คำว่า ยิว มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "เมีย แม่ ถ้า" ปัจจุบัน
ไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "ยิวมีชายผู้หนึ่งโศก ฝูงเค่าโคตรสามานย แลให้ทรัพย์แต่พอประมาณแก่
พราหมณ์"

(กุมาร/น.217)

สทินเทียบ สรทินเทียบ (ปัจ. สะทิน สะทิน)

คำว่า สทิน สทิน มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "ใจฉิบปรกติ ใจเป็น
ทุกข์" และพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์ทรงสันนิษฐานว่า "สทิน แปลว่า
เหมือน กิ่ง ส่วนคำว่า เทียน ก็แปลว่า เหมือน และคำว่า เทียบ แปลว่า ย่อม ล้วนแล้ว
ไปคล้าย" ¹ ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่ในมหาชาติ ๑ มีที่ใช้ทั้งในความหมายที่ให้ไว้ ในพจนานุกรม
และความหมายที่กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์ทรงสันนิษฐานไว้ ดังนี้

ตัวอย่าง "อันว่าพระญาติทั้งจีน สทินทยนจินดา เปนอเนกาครรตจิตรสถิตในสถานอยู่
นน"

(ทศพร/น.7)

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์, "คำในมหาชาติคำหลวง",
อักษรศาสตร์ 3 (มกราคม, 2507), 11-2.

คำว่า สิ้นหนึ่น ในที่นี้จะแปลว่า "ใจดีปรกติ ใจเป็นทุกซ์"

"จงจำลองจำหลัก ทรงผ้าปักผ้าป็น สิ้นเหนียนทองท่า"

(มหาราช/น.328)

คำว่า สิ้นเหนียน ในที่นี้จะแปลว่า "เหมือน"

"ด้วยกุศลกรรมทั้งชั้น สรสิ้นเหนียนท่ามานี้ ลูกธา"

(นคร/น.370)

คำว่า สรสิ้นเหนียน ในที่นี้จะแปลว่า "เหมือน"

สรงเสรอก (ปัจ. สรงเสริค)

คำว่า สรงเสรอก ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ฯ ในอักษรวิธานศัพท์ ฯ มีคำว่า ระเสีกระสัง ซึ่งอธิบายไว้ว่า "เซอซังระเบอระบง เหมือนสัตัวป่าหลงเข้ามาที่แดนคนแลมันเหี่ยวเซอซังไปนั้น" และในอักษรวิธานศัพท์ตนฉบับให้ความหมายไว้ว่า "กระเจีคกระเจีจ" ปัจจุบันไม่มีที่ไ้ แต่มีที่ไ้ในมหาชาติ ฯ น่าจะแปลว่า "กระเจีคกระเจีจ" เช่น

ตัวอย่าง "พรหมนร่ายร่ายภาไป แลนท้าว คีด้วยเชือกเขาแขง ไมท้าวแหงจำแลนแล
ตามคี่สรงเสรอก พยงขาเกอคกลางเรื่อนมนน โสคไล้"

(มหาราช/น.313)

สารพิษย์ (ปัจ. สารพิษย์)

คำว่า สารพิษย์ ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ฯ ในอักษรวิธานศัพท์ตนฉบับแปลไว้ว่า "ราชสาสน์ ชาวสำคัญ ทูต" ปัจจุบันไม่มีที่ไ้ แต่มีที่ไ้ในมหาชาติ ฯ เช่น

ตัวอย่าง "กุนีท้าวธให้เอาขาวมาเปนสารพิษย์ เพื่จะอันเซออุท้าวธเสกัจไปเมือง
เลาแล"

(ชูชก/น.151)

หฺญิบ หฺยิบ

คำว่า หฺญิบ หรือ หฺยิบ คือ ญิบ มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "สอง" ปัจจุบันคำว่า หฺญิบ หรือ หฺยิบ ในความหมายนี้ไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "อัคราพหฺญิบหมื่น เนื่องคลื่นเปนนริพาร"

(ทศพร/น.3)

"อันว่าแผ่นดินกว้างทางทุกแดน อนนหนาไค้หฺยิบแสนสี่หมื่นโยชน์ประมาณ"

(กุมาร/น.220)

คำว่า ญิบ นับได้ว่าเป็นคำโบราณเพราะเคยปรากฏที่ใช้ในสมัยสุโขทัยด้วย เช่น "โอยทานแลปีแลญิบล้าน" ¹ (= สองล้าน)

เหี้ยม

คำว่า เหี้ยม มีความหมายตามพจนานุกรม ๑ ว่า "(โ) เหตุ" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "หฺยมกุกลาวแก่นายพราน อันว่าพระภูบาลแกกอน บหอนฆ่าสื่อเมืองเสียม"

(ชูชก/น.152)

อเลาะกาล

คำว่า อเลาะกาล ไม่ปรากฏในพจนานุกรม ๑ แต่ในอภิธานศัพท์คนฉบับ แปลไว้ว่า "อันตราย" ปัจจุบันไม่มีที่ใช้ แต่มีใช้ในมหาชาติ ๑ เช่น

ตัวอย่าง "ชูชกาจารย์ก็ทูลทาน พระราชโองการพระธานีคิน คังนี้... ฌิชาสิ่งสำราญ ความอเลาะกาลก็จะมี มิอยาเลอย"

(กุมาร/น.206)

¹ ฉำ ทองคำวรรณ, คำอ่านศิลาจารึก..., หน้า 6.